расп.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 147 (952)1 | Вторник, июнь 25, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттингеН | Өртээ 2 көп.

Л. И. Брежнев ГФР-ниң элчинин хүлээп алган

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев июнь 22-де ГФР-ниң ССРЭ-де элчини У. Замны хүлээп алган. Элчин эш Л. И. Брежневке ГФР-ниң федералдыг канцлери Г. Шмидттиң чагаа-бижиин дамчыдып берген. Ооң-биле холбаштыр болган беседада ССРЭ биле ГФР-ниң аразында харылзааларны улам калбартырының айтырыгларын чугаалажып көрген.

Б. Н. Пономарев Ж. Марше-биле ужурашкан

ПАРИЖ. СЭКП-ниң төлөдериниң баштыны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев ФКП-ниң Чиңгине секретары Ж. Марше-биле ужурашкаш, ооң-биле найыралдыг беседа кылган.

Сөлөг шакта — Даштыкы информациялар

● ПАРИЖ. (СЭТА). Португалияның Компартиязының Чиңгине секретары Алваро Куньял Португалияда ам-даа бар бооп турар фашизмниң айыылдыының дугайын сагындыргаш, чурттуң демократтыг күштери реаксылыг идегеттерниң үүлгедиишкиннерин ойтур шаап шыдаар дээрзинге идегелиг илереткен.

Фашистер күрүне аппарадында болгаш португали хөй-ниитиде элээн быжыг турушту ээлевишаан,—деп ол «Фигаро» солуннуң айтырыгларынга харыылааш, демдеглээн. Олар ам-даа эрге-чагыргада турбушаан болгаш оларны фашизмниң камгалап турган кижилери деткип турарлар. Ынчалзадаа эрги үе-шагже катап кирер чорукту болдурбас четчир күш «Чепсектиг күштер шимчээшкининде» болгаш улус массаларда барынга бүзүреп турар бис.

ПКП-ниң Чиңгине секретары Чилиге эргилде мурнуунда байдалдан Португалияга болуушкундан үндезини-биле өске чоруун онзалап айыткан. Португали шериг дээрге, Чилиниң шериг дег эвес деп ол чугаалаан. Португали шериг фашизмден улусту хостаар дээш политиктиг амыдыралга киржи берген. Чогум-на ында үндезин өске чорук туруп турар.

Колония девискээрлерге холбаштыр чүве чугаалааш, ПКП-ның Чиңгине секретары бо айтырыгны шериг күжү-биле эвес, а политика талазы-биле шиитпирлээрин, дайынны доп-дораан соксадырын, ол улустарның бот тодарадылгазын болгаш хамаарышпас чоруун хүлээп көөрүн Португалияның күзеп турарын айыткан.

● ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның эң улуг профэвилел каттыжыышкыны — Күш-ажылдың Бүгү-ниити конфедерациязы Мурнуу Ливанда палестин дескеннерниң турлагларын израиль ужар-хемелерниң бомбалаанынга удурланып, ону шыңгыыны-биле буруудаткан. Ол дээрге, «хөрээженнерни болгаш уругларны өлүм-чидимге таварыштырган чаа агрессия-дыр» — деп, ол көрүп турар. Күш-ажылдың Бүгү-ниити конфедерациязының ында парлаан медеглелинде араб чурттуң депшилгелиг күштери-биле, бирги өөлчегде ажылчы чоннар-биле, Палестинаның бүгү араб улустары-биле эп-сеткилдиг долу каттыштырылгазын илереткен.

ВЬЕНТЬЯН. (СЭТА). Лаоска тайбыңны тургузарын чедип алыр болгаш чөпшээрежилге дугайында дугуржулганы боттандырар талазы-биле Каттышкан төп комиссияның аңаа болган өөлчеглиг хуралынга Патет Лаонуң болгаш вьентьян таланың төлөлекчилери дайылдажыышкынны соксадырын хынзар ажылды боттандырып чорудар дугайында өөрөн хөй айтырыгларга чөпшээрежип, дугуржурун чедип алганнар.

Өске таланың хынап турар девискээринге кыжаныр азы ынаар шургуп кирер сорулгалыг кандыг-даа хөделиишкиннерни талаларның шериг кезектериниң кылырын шуут хоругдаар деп парлаттынган дыңнадыгда чугаалап турар.

Ужар чүүл дугайында онзалап айыткан. Талаларның кайызының-даа айытпаан черлериниң кырынга бир таланың самолёттарының болгаш вертолеттарының көстүп кээрин дугуржулганы үрээн деп санаар.

Сегиржип алышкын таварылгазы туруп келзе, ол черге талаларның шериг күжүн мөөнеп, улгаттырарын болдурбас, ускулежиишкинге киришкен кезектерни талаларның командылал черлери доп-дораан атказарладыр болгаш ол дугайын Каттышкан төп комиссияже хемчег адыры-биле дыңнадыр ужурлуг.

Чай – орук септелгезиниң таарымчалыг үези

Чугаа үргүлчүлевишаан

(Кызыл—Хову-Аксы аразынга автобус чүге чорбастааныл?)

Республиканың база бир хөй чурттакчылыг аныяк сууру — Хову-Аксы-биле Кызыл аразынга пассажир автобустарының чоруваын турарынга хамаарыштыр хомудалын болгаш пегелдезин илереткен чагаалар бистиң редакцияга частан эгелээш кээп турар апарган. Ук чагааларның бирээзинден каш одуругларны номчуп көрээли:

«...Бистиң Кочетово суурну таварып Кызыл — Хову-Аксы, Хову-Аксы — Бай-Хаак маршруттар-биле чоруп турган автобустар сөөлгү үеде — март айдан эгелеп көңгүс халыыстаан. Бир эвес Кочетово суурдан Бай-Хаакче чоруптар болза, чадаг кижилерни, бичин уругларын туткан, чедип алган хөрээжен-даа чонну хөй-биле көрүп болур. Чоокта мындыг таварылга болду: комсомол райкомундан бистиң суурга бир төлээ келген үүве. Ол ажылдакчы ажылын доокаш, дедир чоруур үүве тыппаан, чадаглаан. Чорумал машиналар дозуп, ийи хонду.

Автобустарның чогум кажан доктаамал ажылдап эгелээри билдинместеди».

А. МОНГУШ,
зоотехник.

Көдээ бижикчилерниң тургускан айтырыын тодарадыры-биле аңаа хамаарышкан элээн каш организацияларның удурукчулары-биле харылзажып, айтырыгны тургустувус. Биске кылган тайылбырның ужуру мындыг болду. Оруктары багай дээш ол черлеп автобустарның чоруурун республиканың автоинспекция чериниде хоруп каан. Ынчангаш автотранспорт эргелелинден автобустарны чорутпастаан. Кызыл — Хову-Аксы аразында оруктуң ээзи — «Тыва кобальт» комбинат. Ооң директору А. И. Ванжа орук септелгезин кылдыртыр талазы-биле тодаргай хемчет албайн турар.

Ам үстүнде организацияларның ук орукка хамаарыштыр бот-боттарының аразында кандыг айтырыгларны чугаалажып турарын дыңнап көрээлиңер.

Тыва АССР-ниң Иштихи херектер министриниң оралакчызы П. П. Селивановтуң ат салган бижииниң чамдык одуруглары бо:

«...Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң Күрүнеиниң автоинспекциязы каш удаа хемчет ап келзе-даа, Кызыл — Хову-Аксы аразында орук каш чылдар, дургузында эки септеттинмейн келген. 1974 чылдың апрель 23-те хамаарышкан организацияларның төлөлери-биле кады автоинспекция аңаа хыналданы кылгаш, ук оруктуң байдалын автобус шимчээшкинниге айыылдыг деп санааш, акт тургускан, апрель 25-тен эгелеп автобус маршрудун хаггаанын утказын сонуургап көрээлиңер. Ооң кылган медеглелиниң утказы мындыг:

«Кызыл — Хову-Аксы аразының оруун долузу-биле бистиң комбинатка хамаарыштырып болбас. Районнуң элээн хөй ажыл-агыйлары ону ажыглап турар. Чижээ, Тока аттыг совхозтуң девискээринге оруктуң элээн хөй кезин хамааржыр. Совхозтуң дирекциязы бо талазы-биле кандыг-даа хемчег албайн турар. Бистер Хову-Аксы — Чал-Кежиг аразынга элээн септелгени кылдывыс. Септелге ажылдары амдаа үргүлчүлеп турар. Автоинспекцияның демдеглээн четпестерин июль 6—7-ге чедир чайладыр бис.

Ол аразында директордан мындыг айтырыг салдывыс:

— Альберт Иванович, район организацияларды силерге кандыг дуза көргүзүп, аргасүме кадып турар ирги?

— Орук септелгезиниң дугайын хүнүң чыгыы телефончаа айтырып турар улус. Чогум оон-моон дуза чедирер, ажыл-агыйларның күжүн мобилизастаар дугайында дуза чок ийин».

Үстүнде адаан маршруттарның хагдынганының чылдагаанларын тодарадыры мооң-биле болзун. Ук оруктарны септеп, доктаамал харылаар черлер хүлээлгезин күүседир апаар. Бо айтырыгны сайгарып турар үеде биске мындыг бодал кирди: пассажирлер аргыштырылгазында байдал бо хире дүвүренчиг бооп, чурттакчылыг черлерже автобустар ай-айы-биле чорбайн турда, Таңды районнуң удуртукчу ажылдакчыларының дээштиг хемчег албайн турары элдептиг.

С. МААДЫ,
«Шынның» тускай корр.

РЕДАКЦИЯДАН: Чай — оруктарны септеп, чаартырының эң таарымчалыг үези. Удавас мал чеминиң белетнели, ооң соонда дүжүт ажаап алышкыны эгелээр. Ол харыысалгалыг кампаниялар эгелээринге чедир, кижи күжү болгаш техника-хөрекселдер хостуг амгы үеде тус-тус районнарның ажыл-агыйларының иштики оруктарын септээринче чер-черде партия, совет, ажыл-агый органнары кичээнгей салза чогуур. Оруктарның багайындан автобус шимчээшкининиң өске-даа маршруттарынга, чижээлээргe, Тес-Хем — Ак-Эрик, Эрзин—Нарын, Тээли—Кызыл-Даг болгаш оон-даа өске чурттакчылыг черлериң аразынга автобустар чорбастай бээр чүүлдер бар.

Чонуң амыдырал хандырылгазын эжижидер дугайында айтырыгны партия обкомунуң пленумунга чугаалашкаш, доктаалды хүлээп алган. Ында чоннуң оруун харылзаазын эжижидериниң дугайында тодаргай хемчегларни база киирген.

Оруктар тудуунга болгаш септелгезинге министерстволарны, ведомстволарны, бүдүрүлге черлерин, ажыл-агыйларны киириштирер дугайында делгереңгей доктаалды РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели 1974 чылдың май 24-те хүлээп алган. Ынчангаш орук септелгезин бүгү районнарга бо хүннерден эгелеп шапкынчыдары чугула.

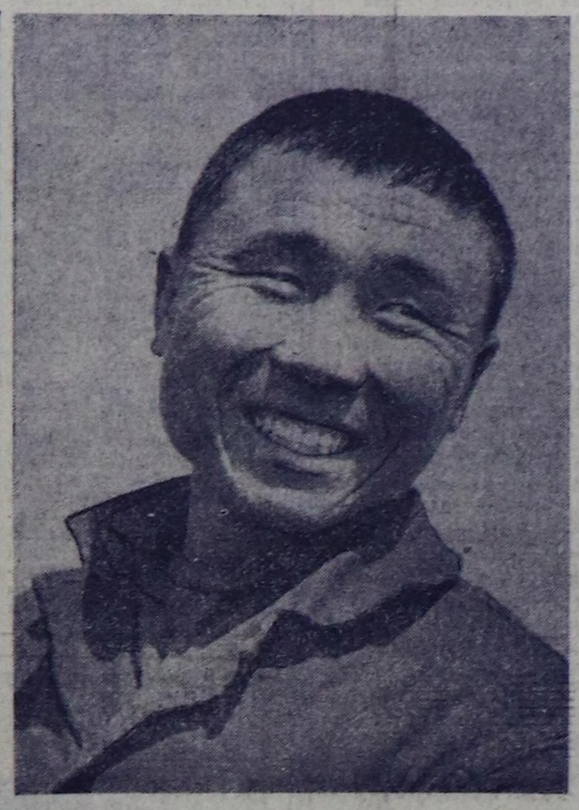

Каа-Хем районнуң механизаторлары тараның чайгы ажаалдазында, бо чылдың дүжүдүн ажаап алырынга белетнел ажылдарында идепкейлиг ажылдап турарлар. Механизаторлар ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар мурнанчылар ында хөй. Эң ылаңгыя «Коммунизмче орук» колхозтуң трактористи Базыр-оол Орустук бо чылын улуг чедишкинниг бооп турар. Ол часны хову ажылдарынга калбарган социалистиг чарыштың бирги черин алгаш, чүгле колхозта эвес, харын-даа районда мурнанчыларның одуруунче кирген.

Базыр-оол Орустук ажылдап келгениниң үезинде он-он центнер кыыар-чаар материалдарны, чүс-чүс рубльдиң артык кезектерин наинап алган. Ол чүгле сөөлгү дөрт чыл иштинде 3600 гектарның орнунга 4200-ту чарып, улуг чедишкинни чедип алган.

В. МИРЦЕВТИҢ фотозу.

БИЛИИН ШЕНЕШКЕН

Эртден суббота хүнүнде «ГАЗ-51», «ЗИЛ-130», «ГАЗ-24» маркалыг автомашиналарның аайы-биле чоллаачыларның хөй хевирге маргылдаазы болуп эрткен. Ук маргылдаага республиканың автобудурулгелериниң 14 команда киришкен.

Маргылдаанын киржикчилери 60 орук демдектерин төдүлүк билир, автомашиналарның янзы-бүрү маркаларының талазы-биле билиин көргүзер, контроль түкчугаштарга дегбейн чорааш, эвр-буур, долгандырыг-дескиндиргиле р н и санныг минутада эртип, будумчу шимчээшкининиң Дүрүмүн билириниң хыналдазын эртер ужурлуг.

Чидиг демиселдиң түннелинде команда аайы-биле Пассажирлер автобудурулгезиниң иҥиги командазы тиилекчи болуп үнген, ийиги черни үшкү автобудурулгениң командазы чедип ап, үш тиилекчиниң бирээзинге база-ла Пассажирлер автобудурулгезиниң бирги командазы кирген.

Чоллаачыларның аразынга хуула бирги чер дээш маргылдаага «ГАЗ-51» маркалыг автомашиналарга Пассажирлер АТБ-зиниң чоллаачылары Виктор Котюбеев, Анатолий Түгер болгаш күравтоинспекцияның ажылдакчызы Виктор Богатырев олар дылгарап үнген. «ЗИЛ-130» маркалыг автомашиналарга маргылдашкан чоллаачылардан № 2 АТБ-ден Михаил Чмаров, «Транссельхозтехника» автобаазазындан Анатолий Ушаков, № 3 АТБ-ден Виктор Плотников олар шаннаалдарга четкеннер. «ГАЗ-24» маркалыг чиик автомобильге тиилекчи ВЛКСМ обкомунун ажылдакчызы Владимир Кальяновский тиилекчи болган, а ийиги-үшкү черлерни Пассажирлер АТБ-зиниң келген чоллаачылар Сергей Горбулин биле Владимир Любягин олар ээлээннер.

(Бистиң корр).

САМОТЛОРДА КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ

ТЮМЕНЬ. (СЭТА-ның корр.). Самотлорнуң нефтизин казып, тып турар Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Г. М. Левинниң чер өрүмнээ бригадазы чаа тиилелгени чедип алган. Ол алдарлыг коллектив июнь 22-де чыл онаалгазын хуусаадан эрте дооскан дугайын Барыын Сибирьниң чер өрүмнекчилериниң бир-ле дугаарында айытканнар. Алды ай дургузунда хая-даштыг 49 муң метр черни үттээн болгаш он ажыг ханы черни өрүмнээн.

Эрткен чылын бригаданың ажылчыннары беш чылды чедишкининг дооскаш, тодарадыкчы чылга уткуштур планны хүлээп ап—100 муң метр черни өрүмнээ деп хүлээнгеннер. Чуртка чаңгыс-даа коллектив ындыг көргүзүгүү чедип ап көрбээн. Сибирьжилер социалистиг хүлээлгезинге база бир чугула үүлдү бижээннер: 1975 чылдың төнчүзүнге чедир база бир беш чыл планын доозар, хая-даштыг 200 муң ажыг метр черни өрүмнээр. Олар боттарының сөзүн алдарлыы-биле тудуп-даа турарлар.

Бригада беш чыл мурнунда Самотлорга ханы уннарны өрүмнээриниң баштайгы «үңгүрлерин» шиңгээдип эгелеп чаңгыс черге турган-ла ээлээн каш чер иштиниң дөрт үттээн уннарны кылырының чурт иштиниң практиказында бир-ле дугаар аргазын ажыглап эгелээн. Ам ол арганы Барыын Сибирьниң чер-ле болганында ажыглап турар. Ажылдың мурнанчы аргаларының Бүгүзевилел школазын ол бригадага үндезилеп тургусканы база таварылга эвес. Левинчилер боттарының чаа аргазын улам сайзыраңгайжытпышаан, хары угда ийи аңгы черни өрүмнээринче шилчээн. Ол эгелээшкинни база-ла калбаа-биле деткип турар.

КӨРҮЛДЕНИҢ ШАҢНАТКАННАРЫ

Мал чеми бүдүрер машина-техниканың ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедишкиннериниң делгелгезинге болган делегей көрүлдезинин эң дээре делгиирлерин делегейнин шык-шынаа ажылынын талазы-биле тускай эртемниглериниң Москвага болган чыыжынын киржикчилери — эн эки билир кижилериниң саналоналын ёзугаар илереткен. Совет Эвилелинин 33 бүдүрүлге болгаш организация чери көрүлденин хүндүлүг дипломун алган.

Оларның аразында Люберцынын көдээ ажыл-агый машиназы кылыр Ухтомский аттыг заводу (Москва область) база бар. Оон продукциязы—сиген кезер техниказы—чүгле ССРЭ-де эвес, харын-даа Венгрияда, Моолда, Кубада болгаш өске-даа чурттарда нептеренгей.

Люберцынын сиген кезер машиналарының даажы ынналбас шык-шынаа бисте чок деп чугаалап болур. Олар элээн каш янзы—2-ден 6 метр чедир калбак сиген шөлүн кезер аргалыг. Эң ылаңгыя сигенни кеспишаан, оон сывын үүрмектээр агрегаттарны ажыл-агыйлар овза хереглеп турар. Ынчаар кылырга сиген ден-дески курааг амдан-чемижи база экижиир.

Ол бүдүрүлге черинин чаа кылып үндүрүп эгелээн продукциязы—КНР-2,1 дээр ротор-өзектиг кезикчизи делегей делгелгезинге дыка үнелеткен. Оон бистери ынай-бээр чылып шимчевейн, а бот-боттарынга удур дескинип ажылдаар кылдынган. Кандыг-даа сигенни — тереп болгаш чыдынкап-даа, бораажып, ораажы-даа берген сигенни кестирер аргалыг. А ол үеде оон дүргени шакта—9-15 километр чедер. Чоокта чаа завод ындыг машиналарны массалыг былып эгелээн.

Фрүнзеде тускай конструктор-чогаадылга бюрозу база-ла хүндүлүг диплом-биле шаннаткан. Кыргыс инженерлер, эртемденнер ийи дыка солун машиналы делегей делгелгезинге киирген: оларнын-биле сигенни тырый шарып, белеткээр болгаш даг-даштыг черниң сигенин-даа кестирип болур.

Шаңнатканнарның аразында СК-1,8 «Вихрь» болгаш КСС-2,6 «Гомсельмаш» машиналарның тургузукчулары, сенажты бетоннаан онгарларга белеткээр дериг-хөрекселдерни тургускан украин болгаш латви конструкторлар база бар. Мал ажылынын ажык-дузазын улгаттырарының үндезини—мал чемин үлетпүр аргазы-биле белеткээринге улуг салыышкынны кылган өске-даа коллективтер база шаннаткылаан.

Ол ышкаш дыка хөй даштыкы бүдүрүлгелерге болгаш фирмаларга эн дээре делгиирлер болгаш делегей көрүлдезинге идепкейлиг киришкени дээш хүндүлүг дипломнарны база медальларны гывыскылаан.

(СЭТА-ның корр.).

ХУУСААНЫ МУРНАВЫШААН

Калуга областын Куйбышев районунун колхозтарынып, совхозтарынын төп суурларында күш-ажылчы алдарнын кызыл туктары кинскип турар. Оларны малдын бедик продуктулуг чоруун чедип алган мастерлерге алдар кылдыр көдүргеп.

«Закрутовский» совхозта саанчы П. Павлова биле Куйбышев аттыг колхозта саанчы М. Изотова олар чарышканнарның мурнунда чоруп турар. Олар инектерни ашкарып-чемгереринин болгаш ажаап-тежээриннин мурнакчы аргаларын ажыглавышаан, боттарынга хүлээнген инектериниң бирээзинден-не чыл эгезинден бээр 2500 ажыг литр сүттү саап ап четтигипкеннер. Ол хире хөй сүттү районга кым-даа саап көрбээн.

Мал кадарын, одарладып турар малчыннар база-ла шалынчы ёзу-биле ажылдап турарлар. «Россия» совхозтун бызаа азыракчызы Н. Михалькова болгаш оон өске-даа эшөөру бызааның хонукта бир килограмма немелде денжиг болурун чедип алганнар.

Фермаларын өске-даа ажылдакчылары мурнакчыларга деннежир дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Оон түннелинде Куйбышев район күрүнеге мал ажылынын продуктуларын саларының чартык чыл планын күүсеткен дугайын области бир-де дугаарында айыткаан. Сүтү болгаш эзти эрткен чылдын ол-ла үезинден хөйну сагкан.

БЕГЛИЦА.
Калуга область.

(СЭТА-ның корр.).

СЭТА-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Израильдин шериг Чоокку Чөөн чүкте дүшүүрүлүг чорукту улам күштелдирерин үргүлчүлеп турар. Ол дугайын израиль шериглерни Ливан-биле кызыгаарда мөөнеп, ол чурттуң девискээринче араатанзыг, кем-буруулуг халдаашкыннарның хемчээлин улгаттырып турары херечилеп турар.

Ливанның тайбың хоорайларынче болгаш суурларынче, Ливанның девискээринде турар палестин дескеннерниң турлагларынче агаардан халдап, араатанзыг бомбалаашкыннарга таварыштырып турар. Израильдин шериг-далай күштери делегей эргелериниң бүгү норма-чижектерин үреп, Ливан Республиканың девискээри сутларже үргүлчү шургуп кирип турар. Сөөлгү хүннерде Айша аш-Шааб болгаш Ан-Наккура районнарынче израильдер үгер-боолар-биле боолап турган. Израиль үүлгедикчилер Набатийде палестин дескеннерниң турлаан бомбалап, уязткаан болгаш делегейниң ийиги дайынының үезинде гитлержи араатаннарның аргазын өттүнүп, частыр үүлдерлиг «уруглар ойнаарактарын» чүүл-бүрү районнарда тарады октап турар.

Дайылдажыышкынны соксадыр дугайында Айыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирин ажыы-биле үреп турар ол араатанзыг үүлгедиишкиннин түннелинде Ливанның тайбың чурттакчылары болгаш палестиннер — уруглар, хөрээженнер болгаш кырганнар амытынын оскунган.

Ол бүгүнү палестиннерниң хөделиишкиннеринге харыы кылдыр ап турар чүве деп израиль удуртукчуларының чулчуруп, агартынар орадлажыышкыннары шуут хоозун чорук болур. Чогум-на Израиль хөй-хөй чыл иштинде бодунун араб кожаларынга удур күш дөгээринин болгаш үргүлээшкиннин агрессчи политиказын чорудуп келгени бүгү делегейге эки билдингир болгай.

Ливанга удур израиль таланын кылып турар чепсектиг үүлгедиишкиннери Чоокку Чөөн чүкке шыныг тайбынны тургузар дугайында дугуржулга чедип алырынга мурнунда-гызындан-даа эки аргалар тургустунуп келген үеде бооп турарын аңаа көрүп олуруп черле болбас. 1967 чылдан бээр өжелеткен бүгү араб девискээрлерни израиль өжелекчилериниң холундан хостаар болгаш Палестинаның араб улузунун дүрүм ёзугаар национал эргелерин хандырбас болза, ол районга тайбың тургустунуп шыдаар дээрзи Израильдин эдыгыыны болуктеринге билдингир болур ужурлуг.

Совет улус Ливанга болган израиль шериглерниң араатанзыг үүлгедиишкиннерин шиитпирлии-биле бурруу шаппышаан, ону доп-дораан соксадырын негеп турар.

Ол районнун бүгү улустарының амыр-тайбын болгаш айыыл чок чоруунга согугну таварыштырып, Чоокку Чөөн чүкке дүшүүрүлүг чорукту кара-өжегээр күштелдиргенинин бүгү харыысалгазы израиль удуртукчуларга, израиль чазакка долузу-биле онлажыр деп медеглээрин СЭТА-га дааскан.

ДЕПУТАТТАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үшкү чыыжының сески сессиязы 1974 чылдың июнь 27-де эртенгиниң 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хосркомунуң Политчырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

Республиканың Дээди Совединиң Хоочуннар Чөвүлелиниң хуралы 1974 чылдың июнь 27-де эртенгиниң 9 шак 30 минутада Политчырыдыышкын бажыңынга болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үлеглүр, тудуг, транспорт болгаш харылзааның, улус өөредилгези, культура болгаш спорттуң, кадык камгалалы болгаш социал хандырылганың, бойдус камгалалының, аныяктар хөрээнин, хоойлу-дүрүм саналдаарының талазы-биле доктаамал комиссияларының хуралы 1974 чылдың июнь 26-да 14 шактан эгелеп республиканың Министрлер Чөвүлелиниң бажыңынга болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын июнь 25-тен эгелеп эртенгиниң 9 шактан 21 шак чедир Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бажыңында № 27 өрээлге бүрүткээр, телефоннар: 20-52, 46-34.

Юбилейже чоруп ора

Тыва улустуң делегейде бирги социалистиг күрүнеңи дең эргелиг хамаатызы болур дээн, совет улустарының найыралдыг акы-дуңма улуг өг-бүлезиниге бир демниг, чаңгыс кижи дег чурттаәр болгаш ажылдаар дээн чаагай күзели бүткенден бээр 30 чыл эртип турар. Ленинчи партияның хүн бүрүдеги улуг сагыш салышкынының, ССРЭ-ниң акы-дуңма бүгү улустарының, хамыктың мүрнунда улуг орус улустуң деткимче-дузазының ачызында хожудангай Тыва социализмче көстүп көрбээн улуг базымны кылган. Үжүк-бижик, культура чок турганындан амгы үениң бурунгаар хөгжүлдезиниң бедиинге кээп четкен. Тыва шапкын хөгжүп орар үлетпүрлүг, механизастаттынган көдээ ажыл-агыйлыг, чечектелген культура уран чүүлдүг автономнуг республика апарган.

ССРЭ-ниң акы-дуңма улустарының улуг өг-бүлезиниге бактаап киргеш, чечектелип сайзыраан Тыванның ажылчы чоннарының аас-кежиктиг бүгүнгү амыдыралын болгаш чырыткылыг келир үеин чугаалап тура, кижи төрелгетениң төөгүзүнге чаа эраны ажыткан Октябрьның социалистиг улуг революциязын бодап келир бис. Чүгле Октябрь революциязының ачызында, ооң күүлүг салдары-биле Тыванның революциязы тиилээн болгаш Тыва Арат Республика—ажылчы чоннарның национал, хамаарышпас күрүнези тургустунган.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң 1971 чылдың август 13-те Тыванның улусчу революциязының 50 чылынга байыр чедириишкининде мынча дээн: «Улусчу революцияның тиилелгези болгаш Тыва Арат Республиканың тургустунганы тыва улустуң эң улуг чедиишкини болур. Совет Россияның дузазы-биле Тыва чаа экономиктиг болгаш политиктиг тургузугнуң оруунда быжыы-биле турупкан».

Тыванның улусчу революциязы ажылчын аңгы чок, чүгле тараачыннардан тургустунган эң хожудаңгай чуртка, ленинчи партияга удуртқан орус пролетариаттың шериг, экономиктиг болгаш политиктиг дузаламчызының ачызында, 1921 чылда тиилээн.

Тыванның ажылчы чоннарының револючу демиселинче РКП (б) ТК-ның улуг кичээнгей салып турганын ТК-ның Политбюрозунуң 1920 чылдың январь 5-те база 15-те хүлээп алгылаан документилери хереченлеп турар. 1921 чылдың январь 4-те В. И. Ленинниң даргалап эрттиргени РКП (б) ТК-ның Пленуму уряихай крайның ажылчы чоннарының кыдат эжелекчилерге болгаш ак дээрбечилерге удур демиселинге көскү дузаны көргүзериниң дугайында тускай үндүрген шиитпири кол черни эөлеп турар.

Тыванның револючу күштерин каттыштырарынга орус коммунистериң дузазы-биле тургустунган Тыванның Араттың Революстуг Намы политиктиг улуг рольду ойнаан. Ол Тыва Арат Республика тургустунган соонда араттарның чаа амыдыралды тургузар дээн демиселин шиитпирлиг баштап кирген. Тыванның ажылчы чоннары бодунуң улусчу револючу партиязының удуртулгазыбиле ленинчи партияның акы-дуңма дузаламчызынга база дуржулгазынга даянмышаан, баштай демократтыг чаартылгаларны боттандырып, а ооң соонда иниитилелдиң бүгү адырларынга, ажыл-агыйга болгаш культура амыдыралынга социалистиг чаартылгаларны чорудар орукче кирген.

Бодунуң тургустунуп база хөгжүп келген үезинден тура Тыванның Араттың Революстуг Намы, бүгү тыва араттар делегейде эң баштайгы социализм чуртунга, улуг Ленининниң Төрээн чуртунга сеткил сагыжының хаңызындан изиг ынакшылын, аңаа эң-не чоогун илередип келген болгаш ССРЭ-ниң акы-дуңма улустары-биле боттарының хуу-салымын мөңгеде каттыштырып алырынче чүткүлдүг чораан.

Тыванның ажылчы чоннарының совет улуска шынчызын быжыгып орар найыралынга бүзүрелдиин Ада-чурттуң Улуг дайыны херек кырында бадыткаан. Тыванның ажылчы чоннары дайынның баштайгы хүнүнден тура Улуг Октябрьның чаалаан алышкыннарын камгалажып киришкен. Тыванның хөй-хөй оолдары болгаш кыстары совет улустуң фашизмге удур демиселинге эрес-маадырлыг киришкен.

Ленинизмиң идеязы-биле чепсегленген тыва улус СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының ачызында төөгүлүг эң кыска хүүсаада бистиң чуртувустуң өске бүгү улустарының хөгжүлдезинге деннежип, Ленинниң айтып берген оруу-биле кижи төрелгетениң чырыткылыг келир үези—коммунизмни тургусчуп турар.

Бөгүнгү бистиң социалистиг чаа Тывавысты бүгү совет улус тургусчуп, ону аас-кежиктиң, сайзыралдың оруу-биле аппар чыдар. Ам Тывада 50 хире национал улустар кады кожа турупкан бир демниг ажылдап база чурттап турар.

Ленинчи национал политиканың ачызында бистиң республикавыста социалистиг чаартылгаларны үндүрген шиитпири кол черни эөлеп турар.

Амгы Тывада радио, телецентр, «Орбита» станциязы ажылдап турар. Республика солунларының тиражы 47 муң экземпляр чедип турар, библиотекаларда ном фондузу 2 миллион ашкан.

Тыва улустуң литературлуг амгы дылы улам сайзырап, ооң-биле солун утка-шынарлыг үеден чогаал номнары бижиттинип турар.

Чылдан чылче бистиң чуртувустуң улустарының найыралы чечектелип, сайзырап, турар. Чүгле сөөлгү чылдарда безин Тыва АССР-ге белорус, өзбек, якут литератураның болгаш ураң үүлдүң хүннери эрткилээн. Боттарының эөлчээнде Тыванның артистери, чогаалчылары, чурукчулары, композиторлары, Москваның, Кишиневтуң, Новосибирскиниң, Иркутскиниң, Бурятияның, Хакасияның, Якутияның, Даг-Алтайның ажылчы чоннарының мурнунга бараан болуп, солун программалыг концерттерни көргүзүп, ужуражылгаларны кылгылаан.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак Совет Тыванның ажылчы чоннарының тургузукчу ажыл-ижин бедин-биле үнелээн. Ажыл-агыйга болгаш культура тургузуушкунга чедип алган бедик көргүзүглери дээш, ССРЭ-ниң составынга Тыванның эки тура-биле каттышканының 20 чыл юбилейинде республика Ленин орден-биле шаңнаткан. А 1972 чылда Улустарның найыралы орденбиле база шаңнаткан.

Бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң чечектелиишкини дээш эрес-шудургу ажылдааш, республиканың 132 шалыпчыларын дээди хавыяа Ленин ордени-биле шаңнаан, а 14 кижи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болган. Оларның аразында Ооржак Лопсаңчап, Үрүле Кандан, Эрестол Даржаа, Петр Астафьев дээш өскелер-даа бар.

Совет Тыванның ажылчы чоннары ССРЭ-ниң составынга Тыванның эки тура-биле каттышканының 30 чыл оюн байырлап эрттиреринге белеткенип турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары сорук кирген ажылдап турар. Олариың күш-ажылчы чедиишкиннери 30 чылдың юбилейинге төлептиг белек.

В. ОЧУР.

СЭКП Тыва обкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизиниң ораакчызы, төөгү эртемнериниң кандидады.

Совет Тыванның 30 чыл оюнга

Транспорт болгаш харылзаа, садыг болгаш хөй-ниити чемненилге черлериниң талазы-биле көскү чедиишкиннер бар. Тывага автомобиль транспорту улуг рольдуг болуп, үлетпүрнүң, көдээ ажыл-агыйның база тудугунуң чүгүнүң 98 хуузун соөртүп турар. Төскү беш чылдың 3 чылында пландан ажыр 640 муң тонна янзы-бүрү чүүктер соөртүнген. Ак Довурак — Абазаның автомобиль оруу чүүк соөртүр талазы-биле республикада база таарымчалыг байдалды тургускан.

Үлетпүрнүң хөгжүп сайзырааны-биле кады Тыванның ажылчын аңгызы улам көвүдеп, ооң авангардчы ролю өскен. Бир эвес 1945 чылда Тывага ажылчыннар болгаш албанхаакчылар 9,4 хуу турган болза, а 1970 чылдың чизе-даңзызы-биле алырга ажылдап турар кижилериң санындан ажылчыннар 61 хуу, албанхаакчылар 16 хуу ажыг, колхозчулар 23 хуу хире болгулаан.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак тыва улустуң амыдырал-чуртталгазын улам байлак болдурар дээш хүн бүрүзүнүң улуг ада сагыш салышкынын салып турар. Ону дараазында чижектерден көрүп болур.

Бистиң республикавыста ниити билигниң 185 школалары ажылдап турар болгаш оларда 60 муң хире өөреникчилер өөренип турар. Башкы институтунда, 5 тускай ортумак өөредилге черлеринде база 5 профессионал-техниктиг училищелерде муң-муң аныяк оолдар болгаш кыстар өөренип турар. Амгы үеде социалистиг чаа Тывада дөрт кижиниң бирээзиле өөренип турар.

Төскү беш чылдың эрткен үш чылында республиканың өөредилге черлери 2,5 муң тускай ортумак болгаш дээди эртемниг кадрларны белеткеп үндүрген.

Амгы Тывада радио, телецентр, «Орбита» станциязы ажылдап турар. Республика солунларының тиражы 47 муң экземпляр чедип турар, библиотекаларда ном фондузу 2 миллион ашкан.

Тыва улустуң литературлуг амгы дылы улам сайзырап, ооң-биле солун утка-шынарлыг үеден чогаал номнары бижиттинип турар.

Чылдан чылче бистиң чуртувустуң улустарының найыралы чечектелип, сайзырап, турар. Чүгле сөөлгү чылдарда безин Тыва АССР-ге белорус, өзбек, якут литератураның болгаш ураң үүлдүң хүннери эрткилээн. Боттарының эөлчээнде Тыванның артистери, чогаалчылары, чурукчулары, композиторлары, Москваның, Кишиневтуң, Новосибирскиниң, Иркутскиниң, Бурятияның, Хакасияның, Якутияның, Даг-Алтайның ажылчы чоннарының мурнунга бараан болуп, солун программалыг концерттерни көргүзүп, ужуражылгаларны кылгылаан.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак Совет Тыванның ажылчы чоннарының тургузукчу ажыл-ижин бедин-биле үнелээн. Ажыл-агыйга болгаш культура тургузуушкунга чедип алган бедик көргүзүглери дээш, ССРЭ-ниң составынга Тыванның эки тура-биле каттышканының 20 чыл юбилейинде республика Ленин орден-биле шаңнаткан. А 1972 чылда Улустарның найыралы орденбиле база шаңнаткан.

Бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң чечектелиишкини дээш эрес-шудургу ажылдааш, республиканың 132 шалыпчыларын дээди хавыяа Ленин ордени-биле шаңнаан, а 14 кижи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болган. Оларның аразында Ооржак Лопсаңчап, Үрүле Кандан, Эрестол Даржаа, Петр Астафьев дээш өскелер-даа бар.

Совет Тыванның ажылчы чоннары ССРЭ-ниң составынга Тыванның эки тура-биле каттышканының 30 чыл оюн байырлап эрттиреринге белеткенип турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары сорук кирген ажылдап турар. Олариың күш-ажылчы чедиишкиннери 30 чылдың юбилейинге төлептиг белек.

В. ОЧУР.

СЭКП Тыва обкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизиниң ораакчызы, төөгү эртемнериниң кандидады.

Чаагайжыдылга — бүгү-ниитиниң херээ

ХООРАЙЫВЫС КААС-ШИНИК ТУРЗУН

Совет Тыванның 30 чыл болур оюнга болгаш төрээн хоорайының 10 чылынга уткуштур чаагайжыдылга база ногаанчыдылга ажылын ак-довуракчылар калбартып турар. Беш чылдың тодарадыкчы чылында алган социалистиг хүлээлгевисте бир кол черни ол ажылдар ээлээн. Хоорай Совединиң күүскому, депутаттары, коммунал ажыл-агый чери, хөй-ниити комиссиялары, санитар постулары, профэвилел болгаш хөй-ниитиниң өске-даа организациялары чаагайжыдылгаже кичээнгейни углап, чурттакчы чонну хаара тудуп турар.

Олар төрээн хоорайының чаагайжыдылгазынга чыл бүрүде идепкейлиг-биле киржип келгеинер. Чижээ, бо чылдың апрельде эрткен коммунистиг субботникке алды муң ажыг кижи киржип, беш чылдың фондузунче 14800 рубльди шилчиткен. Ол хүн ак-довуракчылар бүдүрүлгеге, хоорай чаагайжыдылгазынга улуг харыысалгалыы-биле киришкенер. «Даг-дүгү» стадионга, ногаа өстүрер черге, Постоянный болгаш тудугжулар суурларынга улуг ажылды кылган. Стадионнуң херимнерин, спорт дериглерин, сандайларны болгаш өске-даа күүлдерни будуп, 50 сандайны белеткеп кылган. Энергоцехтиң коллективи бодунуң девискээрин дескилеп арыглаан, чаа херимни кылган. Чуртталга-коммунал ажылгый чери школачылар-биле кады сесерликти аштап арыглап, херимни будуп, сесерликке сандайларны тургускаш, коллективтиң конторазын чугайлаан. Олар өске-даа ажылдарны кылганнар. Чурттакчы чон чаагайжыдылгага кварталдар аайы-биле киржип турар.

Чаагайжыдылга сезоннуг эвес, хүн бүрүнүң ажылы болгай. Ону план өзугаар чорударынче кичээнгей салып турар бис. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың цехтериниң ажыл-ишчилери Постоянный суурга биче эвес ажылды кылып, үлегерин көргүскен. Ында чаагайжыдылга ажылын хоорай Совединиң чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазы Ф. П. Клёнов удуртып турар.

Эрткен чылын хоорайга ногаанчыдылга, чуртталга бажыңнарының, оруктарның кол септелгезиниң талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Чаагайжыдылгага көрдүнген 13 муң рубльди бүрүнү-биле шингээдип алган бис. Ооң түңнелинде хоорайывыска 10 муң дөс ыяшты болгаш чадаң ыяшты олурткан, хөй-хөй чечектерни тараан, чамдык черлерге ширикти салгылаан. Стадионну ногаанчыткан, Шоссейная, Юбилейная, Комсомольская, Центральная, кудумчуларының Культура ордузунуң, профилакторийниң чанын ногаанчыткан. Шоссейная кудумчузун ногаанчыдарынга хоорай Совединиң шиитпирин өзугаар чамдык коллективтерни киириштирген.

Бо тодарадыкчы чылда ногаанчыдылга ажылынга 12 муң рубльди шиңгээдири планда көрүнген. Ол ышкаш 8000 дөс ыяшты болгаш чадаң ыяшты олуртур, 0,5 га черни шириктээр, 50 муң дөс чечекти олуртур. Чуртталга бажыңнарының, социал-культура объектилериниң, автобус доктаар черлериниң, оруктарның септелгезин кылыры көрүнген.

Чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле кылдынган чүүлдерни камгалаары, бо ажылды чурттакчы бүрүзү бодунуң хүлээлгези деп көрген турарын чедип алыры чугула сорулгавыс. Ногаан ыяштарны камгалаар болгаш бажыңнарны, кудумчуларны, тротуарларны арыг-шевер тургузар дугайында тускай шиитпирни хоорай Соведи хүлээп алган. Ону «Даг-дүгү дээш» солунга парлаан болгаш хоорайның чурттакчыларынга таныштырган. Ынчангаш негелде, контрольду күштелдирип, хөй-ниитиге даңнгаш, мурнувуста сорулгавысты күүседиринче күштү мобилизастап, чаагайжыдылганы уламчылап турар бис.

З. МАНЧИНА.

Ак-Довурак хоорай Совединиң күүсекомунуң даргазы.

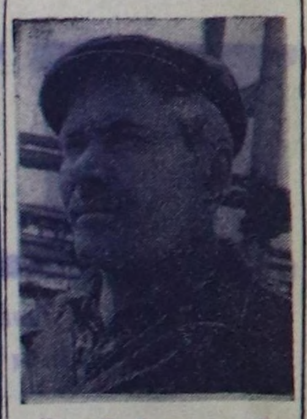

Николай Алексеевич Огиренко Хову-Аксының электри станциязында мурнакчы ажылчыннарның бирээзи. Ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Ажыл-ишке кызымак чоруун көргүскеш, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан. Ол 6-гы разрядтың слесары.

ЧУРУКТА: слесарь Н. А. Огиренко.

Фотозу Х. ОЙДАН-ООЛДУУ.

АЖЫЛ УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Өвүрде «Кызыл тук» колхозтуң төвү Кызыл-Тей суур чылдыц-на сайзырап, чаа тутқан чуртталга бажыңнары ажыглалда киргилээн. Суурнуң төп кудумчузу улам шиник, чараш апарган. Ында эрги херимнери чаа штакетниктер-биле солааш, ыяшты немей олурткан. Ыяштарны суггарар суг арыктар дамчыштыр агып чыдар. Колхозчулар боттарының бажыңнарының чанында огород, сула тарыыр черлерни херимнеп алгылаан. Адыр-Тал кудумчузунда чамдык бажыңнарның чанында олурткан теректер ногаарып, кудумчуну аян киирген.

Суурувусту чаагайжыдып, сайзырадырынга Ооржак Чатпар-оол удурткан тудуг бригадазы биче эвес үлүүн киирген. Сөөлгү чылдарда безин суурга магазиниер, эмнелге, гостиница, ясли-сад ажыглалда кирген. Чурттакчы чон чаагайжыдылганы ам-даа уламчылап турар.

Д. ООРЖАК.

МОСКВА. «Главмосавтотранстың» чурттар аразынга чүүк соөртүр чолаачылары айыыл чок шимчээшкин болгаш планны хуусаазындан эрте күүседири дээш конкурсту чорудуп турар. Чолаачы Михаил Иванович Трушкин үш рейстиң орнунга дөрттү кылып, «Москвич» деп автомобильди садыг болгаш транспорт баазаларынга шалыпкын чедирип турар.

ЧУРУКТА: М. И. Трушкиниң башкарганы автоэшелон «Москвич» автомобильдерни соөртүп бар чору.

В. ХУХЛАЕВТИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ШАПТЫКТЫГ ЧҮҮЛДЕР-ЛЕ ХӨЙ

Кызылда «Тудуг кезектер» комбинады ажыглалга киргенден бээр дөрт чыл ажып турар. Ол үениң дургузунда комбинаттың күчүзү улгадып турар. Ук комбинаттың кол цехтериниң бирээзи хептээр цех. Мында ажыл-керектиң дугайында ыыттавайн баар арга чок.

Бо үениң дургузунда ажылчыннарның ажылдан үнер, кирер чоруу дүвүренчиг болуп келген. Удуртукчулары та чеже солушкан чүве! Бо чылын цехтиң начальниги эш Г. Царицын. Цехте ийи шуудулга шугуму ажылдап турар. Оларга немештир өске ийи шугум удавас ажыглалга кирер. Ол шуудулга шугумнарының бирээзи үш, өскези — ийи ээлчеглиг ажылдап турар. Ынчангаш ажыл мында бачым деп санап болур.

Цехте социалистиг чарышты холга алган турар ужурлуг профэвилелдиң цех комитеди кончуг кошкак, шүшпең ажылдап келген. Болап-даа көрүңдей: бо тодарадыкчы чылдың эрткен беш айларының дургузунда борта чаңгыс-даа хурал, лекция, беседа чоруттунмаан. Эштер Алтухова, Мухитин, Васильевтиң удуртканы ээлчеглериң аразында социалистиг чарыш ёзу барымдаалаан. Оларның чарыжының түңнели чаңгыс-даа удаа түңнеттинип, тиилекчилер илереттинмээн.

Бистиң цехте чарыштың чедингир хевирлерин четче ажыглавайн турар деп санаар мен. Чижээ, бистиң аравыска эң эки бетоншик, каннакчы, строповшик дээн чергелиг тускай мергежил аайы-биле маргылдааларны, конкурстарны чүге эрттирип болбазыл? Шак ындыг маргылдажылгалар кижилериң ажылынга харыысалгазын бедидеринге дузалаар, тускай мергежилиге улам хандыкпыдар болгу дег.

Цех начальниги эш Царицын ажылчыннарны чыып алгаш, ай, квартал планының күүселдезиниң дугайын дыңнадып, четпес ажылдап турарларны сойгалап, кызза чогуур чүүлдерни сүмележип, чугаалажып турганын кижи черле көрбес. Мастерлерде боттарының харыылап турар ажылын орта билбес, кижилер-биле ажылдап чаңчыкпаан эштер безин бар болуп турар.

Бодум хуумда бо четпестерни үүрмек деп санавайн турар мен. Ынчангаш бисте шак ындыг чедир кылдынмайн турар чүүлдер план, социалистиг хүлээлгелеривисти күүседиринге-даа шаптыктап турар.

Б. ЧОРБАА,

«Тудуг кезектер» комбинадында үшкү «б» ээлчегниң каннакчызы.

РЕДАКЦИЯДАН: Республиканың чаа тудугларынга «Тудуг кезектери» комбинаттың ужур-дузазы улуг. Амгы үеде тудуглар үлетпүрге үндезилеттинип, ооң бүдүрүлгелеринге дөмейлежип бар чыдар. Каш чыл болза бистиң республикавыска тудугну кандыг-бир тудуг заводунга кылган түс-түс кезектерден эптеп каар болу бээр. Төп хоорайларда ынчаар кылып-даа турар. Ону үстүнде адаанывыс бүдүрүлге эгелээр.

А ам кандыг болуп турарыл? Ында ажыл-керектиң чугуур деңнелинде эвес болуп турарын республика парлалгазы шүгүмчүлеп турар, харындаа ында ажылдап турар ажылчыннар боттары-ла ону бадыткап, ооң салым-чолу дээш сагыш аарып турар апарганын Баады Иванович Чорбаанын чагаазы хереченлеп турар-дыр.

СОЦИАЛИЗМ БОЛГАШ ЭРТЕМ

ПМА-ның эртем тайылбырлакчызы Ирина ЛУНАЧАРСКАЯНЫҢ айтыырларынга академик Б. М. КЕДРОВ харыылаан.

— Бонифатий Михайлович, Силериң бодалыңар-биле алырга, совет эртемниң организациязында кол үүве чүдел?

— Хамыктың мүрнунда бистиң чуртувуста эртем төөгүде бир-ле дугаарында күүреңниң херээ болуп, чурттуң амыдыралын эргелеп-башкарарынга киржип турар апарганында.

Ол чүге ындыг болу бергенил? Чурттуң бүгү бүзүрүкчү хүштериниң болгаш черниң кара чаңгыс ээзин—социалистиг күрүне тыптып келген үезинден эгелээш-ле бодунуң ажылагыйын эртемге үндезилеп организастаар ужурлуг апарган. В. И. Ленин 1918 чылда-ла ынчаар айтып, улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын тургузарынга база оларны боттандырарынга эртемденниң киржиртен негеп турган.

Ол чорук эртемниң бодунуң хөгжүлдезин база планнаарын, ооң кол угланышкынарын тодарадырын негей берген. Ынчангаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының сөөлүнде Эртемнер академиязы чоорту эртем штавыче шилчип, эртемни организастаарының, ону башкарарының болгаш планнаарының эргезин бодунга алган. Академия ынчалдыр күрүне эргелелиниң кезээ апарган.

Эртемге хамаарыштыр ындыг «элдептиг» ышкаш чүүлдү даштыкының кижилери баштайгы дээрезинде кыжырыыр турган. «Большевиктериң чогаалыкчы бодалды планнаар деп барганы» оларга үй-балай чүүл ышкаш болган. 20-ги чылларда ону чүгле англи эртемден Джон Бернаал билип, ындыг эгелээшкинни үнелээн. Ынчаарга бистиң чүс чылдың ортаа үезинде эртем-техниктиг революция калбаргында, чугула күрүне херээ болур эртемниң ролю, ынчангаш ооң хөгжүлдезин планнаарының эргежок чугулазы бүгү делегейге хүлээп көрдүнген.

Ол ындыг-ла бөлүүн эвес. Эртемниң хөгжүүр хоойлуларын тывар, ажыдар херек. Статистиктиг медээлер кезеңеде херектиң байдалын тодарадыр шугумнарны тургузарынга дузалап болур, ынчалза-даа олар ылап шын бооп шыдавас, чүге дээрге эртемтехниктиг революция амгы үениң эртеминиң ниити хөгжүлдезинге, ооң темпилеринге болгаш угланышкынарынга үндезин өскерилделерни киирип турар. Иштики болгаш даштыкы объективтиг ийи факторларны өөренип көөрү чугула. Иштики фактор—эртемниң бодунуң хөгжүлдезиниң чуруму, шинчилелдиң объектизин билип алырының хоойлузу-дур, даштыкы фактор—ниитилелдиң негелделери болгаш хереглелдери, практиканың социал чагыы-дыр. Ийи факторнуң каттышкан черинге эртем хөгжүлдезиниң кол шугумун тодарадыр белдирлешкек айтырыг тургустунуп кээр. Шинчилел ажыллдарының чаз уг-шии тыптып, эртемни планнаарынга үндезин апаар.

Социализм үезинде кол угланышкын — кижиниң материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин хандырары. Социалистиг ниитилелге калбак автоматчыдылга, кибернетиктиг машиналарны нептередири болгаш XX аус чылдың өске-даа чеднишкиннери кижилерни ажыл чок чорукче, түрегделче чыгавас, а капиталистиг күрүнелерде ындыг депшилге ол ниитилелге хамаарышкан үндезин өөрүлдээлерни чидигленديреринге чедирип турар. Техниктиг депшилге кижилериң дайзыны апаарының айылын социалистиг тургузугчуң алыс утказы болдурбайн турар. Аңаа ол ёзулуг чаагай чорук апаар, ынчангаш ССРЭ-де эртем албан черлериниң саны үзүк чок өзүп, олларның географиязы калбарып турар.

Хаанныг Россияга эртем шинчилеллериниң төптери каш санныг улуг хоорайларга мөөңеттинген турган. Чурттуң хождангай кыдыглары —Ортаакы Азия, Закавказье, Сибирь, Ыраккы Чөөн чүк—эртем кавызынга барык мырыңай кирбейн турган. Революция сөөлүнде бүгү-ле эвилелдешкен база автономнуг республикаларда эртемниң улуг одаглары тургустунган. Россияның ырак-узак черлеринге сөөлгүон беш чылдарда Эртемнер академиязының Сибирь салбыры, Ыраккы Чөөн чүктүң база Уралдың эртем төптери ышкаш эң улуг эртем черлери тыптып келгилээн. Эвилелдешкен республикаларның 14 академиялары боттарының эртем кадрларын белеткеп, делегейге сураглыг эртем школаларын тургузуп шыдаан. Маңаа академик Виктор Амбарцумян ышкаш эртемден-бодалчыга баштаткан Армениянын астрофизиктерин болгаш астрономнарын адааргa-ла четчир.

Шинчилелдериң фронтузунуң калбарганы эртемге эвиик специалистериң доктаамал келирин негеп турар. Бистиң чуртта ол айтырыг шиитпирлеттинген. Өзулуг социалистиг культураның үндезиниериниң бирээзи — бүгү-ниитиниң халас өөредилгези эртем ажыл-чорудулгазынче чоннуң калбак кезектерин хаара туткан. Чуртта ниитизи-биле 80 миллион ажыг кижи өөренип турар, ооң иштинде 833 дээди өөредилге черлериниң барык 5 миллион студентилери бар.

Бисте бир миллион үс муң ажыг кижи эртем ажылы кылып база дээди школаларда башкылап турар. Делегейде дөрт эртемденниң бирээзи-ле — Совет Эвилелиниң хамаатызы.

Ажылчын болгаш көдээ аныяктарның кежээки болгаш бот-өөредилге-биле дээди эртемни чедип ап турары биче эвес ужур-дузалыг. Аныяк специалистер эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннерин шуут-ла бүдүрүлгеге чедирип, хүн бүрүдеги ажылының практиказынга ажыглап турар. Ынчангаш шаанда эртем ажылдарының одаглары эртем-шинчилел институттары база дээди өөредилге черлери бооп турган болза, ам эртем, техника болгаш бүдүрүлге чоорту чаңгыс аай үүл кылдыр хуулуп бар чыдар.

Эртемденнериң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге эң дүрген нептередири, эртемни шуут-ла ниитилеллиң бүдүрүкчү күжү кылдыр хуулдурары күрүненің болгаш эртем албан черлериниң кичээнгейинің төвүне туруп турар.

— Силериң чугаалаан үүлдериңер чүгле бойдус эртемнеринге болгаш техникага хамааржыр эвес ирги бе?

— Эртемнериң удур-дедир харылзаалыы — бистиң үс чылывыстың кол демдээ. Гуманитарлыг эртемнериң сайзыралы, билиглериң социал хевири бойдус эртемнериниң болгаш техниканың хөгжүлдезинге кончуг улуг салдарны чедирип турар.

Бистиң хүннеривисте ниитилел болгаш бойдус эртемнери деп шыңгыы аңгылаашкын барык чок апарган. Социал айтырыгларны өөренири-биле туруш холбашкан ханы философтуг бодалдарны болгаш түңнелдерни каттыштырып турар канчаар-даа аажок нарын, чугула айтырыгларны комплекстиг шинчилээри колдап турар. Чижээ, бойдус курлавырларын ажыглаары, долганды бойдусту камгалаары болгаш өскелер-даа ындыг. Маңаа хөй-хөй үүлдер чүгле эртемниң болгаш техниктиг депшилгениң бодундан эвес, харын ажылагыйның социалистиг системазының берип турары аргаларындан хамааржыр. Ол чорук, чижээлээрге, бүдүрүлгелериниң үлетпүр артынчыларын үндүр октаарының санитарлыг нормаларының күүседип турары ышкаш көргүзүглерни шыңгыы хынаар арганы күрүнеге берип турар. Доктаатынган нормаларның үрекчилериниге чүгле янзы-бүрү сагындырыглар бээр эвес, харын үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылын доктаадыр эргени күрүненің санитар инспекциязынга берген.

Эртемниң мурнунга чаа сорулгаларны практика, бүдүрүлге салып, ооң шимчелдикчи күжү болбушаан, эртем идеяларының хөгжүлдезинин ниити угланышкынын тодарадып турар. Ынчаарга эртемниң практикага делир салдары база аажок улуг болгаш соксаал чок өзүп турар. Оларның ындыг удур-дедир деткимчези чокка ниитилелдиң депшилгези болдуимас ийик. Социалистиг системаның артык күштүү чүдел дизе ниитилел ажыл-чорудулгазының тодаргай сорулгалыында, бүгү улус ажыл-агыйының планныг хөгжүлдезинде болгаш чогаадыкчы, тургузукчу күш-ажылдың кол рольдуг бооп турарында. Ол чорук эртемниң чедиишкин бүрүзүн социал ужур-дузалыг болдуруп турар.

— Ынчангаш социал депшилге болур эртемниң хөгжүлдезин башкарары чурттуң ажыл-агый хөгжүлдезин башкарары-биле каттыжып турар ышкажыл?

— Чогум материал талазыбиле үнелиг чүүлдерни тургузарын (үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезин) башкарарынга көөрде, угаан-бодалдың үнелиг чүүлдерин тургузарының (а эртем харын ындыг болгай) чорудуун башкарары дыка берге. Эртем-техникалыг революцияның болдурганы интеллектуалдыг көдүрүүшкүннүң чорудуун углаарда, эртемниң база техниканың хөгжүлдезиниң хоойлуларын ханы билир, эртем-техниктиг революцияның чорудуун болгаш ооң бээр түңнелдерин баш удур көөр херек.

Бо таварылгада «башкарылга» деп термин эртем-техниктиг революцияның чайлаш чок болдурары хоойлуларны болгаш болуушкуннарны шын ажыглаары-биле холбашкан. Эртем хөгжүлдезиниң амгы деңнелинде ону чүгле дуржулга кылыр арганың дузазы-биле башкарары болдунмас. «Билиглер индустриязының» эдерип чоруур хоойлуларын билир, хандыр сайгарар херек, чүгле ыйчан ооң бурунгаар шимчээшкинин эртем ёзузу-биле удуртуп, чиңгине шугумун болгаш перспективаларын тодарадып болур.

Бистиң планетавыс — чаңгыс аай комплекс болгай, ында бойдустуң бүгү болуушкуннары (атмосфераның азы океанның хирленири-даа дижик) чайлаш чокка бүгү делегейге хамаарылгалыг бооп турар. Ынчангаш чүгле күрүнелериниң эвес, харын эртемденниң делегейге кады ажылдажылгазы кижи төрелгетенге амыдыралчы эргежок чүүл апарган. Күрүнелериниң хөй нуруузу ону ам билип каан. Кижилер дугайында сатыш човаашкын аңаа сөс эвес апарган: ол боттуг хөделиишкиннерни негеп турар болгаш эртем хөгжүлдезиниң үр хуусаалыг планнарынга көрдүнер ужурлуг.

Тодаргай түңнелдер безин көстүп келгилээн. Делегейниң хөй-ниитизниң дүвүрээшкини чазактарны үш кавыга — атмосферага, космоска база океанга — ядролуг шенелделерни хоруурунче, Делегей океанының сугларының арыг болурунуң дугайында сагыш салырынче албадапкан. Чоокку үеде бойдусту камгалаар талазы-биле бүгү күрүнелериниң күжениишкиннерин каттыштырарынче оларны чогум-на харын Бойдус боду албадаар хире апарган.

Кижи каяа-даа чурттап турза, ооң өзүп-төрүүрү долгандыр турар бойдустуң салдарындан хамааржыр болганда, биологтар ам дүвүрээзинин чарлап эгелээн. Кадык-шыырак салгал дугайында сагыш човаашкын — бүгү кижи ниитилелиниң сагыш човаашкыны. Ынчалзажок амдыызында чүгле социалистиг күрүнелер ону боттандырар боттуг аргалар-лыг болуп, планнарында көрүп: үлетпүр бүдүрүлгелерин долгандыр турар бойдуска хора чедирип шыдавас черлерге тудуп, хоорайлардан эрги заводтарны массалыы-биле үндүрүп, арыглал системаларын тургузарынга хөй хөрөңгини салып турар...

Социализм үезинде кижи дугайында сагыш човаашкын улустуң эртем-билиин, ниити культура деңнелин көдүрериниче түткүлден илереп турар.

Бистиң чурттуң чонунуң бедик моральдыг болгаш политиктиг өөрөлери эргежок чугула чүүл болур, ол чокка коммунизмче орукка бурунгаар депшилге болдунмас деп, В. И. Ленин айтып чораан. Бистиң чурттуң чартык үс чыл ажыг дуржулгазы Ленининиң идеязының гениалдыын чайыналдыр бадыткаан: эртем коммунистиг тургузуушкуннуң чарылбас кезээ апарган.

(ПМА).

БАЙКАЛ-АМУР МАГИСТРАЛЫ

Партияның кыйгырыынга харыы кылдыр ВЛКСМ Төп Комитеди Байкал-Амур демир-оруунуң магистралын Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу кылдыр чарлаан. 1974 чылда БАМ-ның тудуушкунуиче ВЛКСМ-ниң XVII съездизинге аттыг бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы отрядын чорудар деп шиитпир үлээп алдынган. Совет комсомолдуң баштайгы төлээлекчилери орук тудуунда ажылдап турар.

Байкал-Амурнуң демир-орук магистралы — эң улуг тудугларның бирээзи. Куг-Аксындан Амурда-Комсомолскиге чедир оон узуну барык 3200 километр. Ол дээрге эвээш чурттакчылыг черлерге Совет эрге-чагырганың чылдарында туттунган эң улуг оруктар болур Туркестан—Сибирь болгаш Печора магистральдарының узунундан ийиден хөй катап артык бооп турар. Ынчаарга чаа магистральды дыка бедик техниктиг деннелде тудуп, башкарылганы төпчүдери ынкаш, ажыглалдың депшилгелиг херекселдери-биле хандырар.

Байкал-Амур магистралының оруу бойдузу нарын девискээрлерни, кезээде доң чыдар черлерни дамчыштыр эртер. Ол чеди даг сыннарын, 16 улуг хемнерни, хөй-хөй өзен-чоогаларны болгаш кашпалдарны эртер. Анда улуг-улуг инженер тудугларны, оон иштинде элээн каш туннельдерни, түс ажыг көвүрүглерни кылыр.

«Төттүнмес бойдус байлактарлыг Сибирьниң черлерин кежер ол демир-оруктуң тудуушкуну чаа улуг үлетпүр районуң түргузарынче орукту ажыдар: оон унун дургаар суурлар болгаш хоорайлар, үлетпүр бүдүрүлгелер болгаш рудниктер өзүп үнер, чаа-чаа черлер чардынар болгаш көдээ ажылагый эргилдезинге кирер апаар» деп, кур черлерни шиңгээдип алганының 20 чыл оюнга турасказадып, Алма-Атага болган хүндүлүг хуралга Л. И. Брежнев чугаалаан.

Байкал-Амур магистралын тударының эргежок чугулазы каш чыл мурнунда, Чөөн Сибирьниң база Ыраккы Чөөн чүктүн бүдүрүкчү күштерин дүрген хөгжүдериниң, Оожум океан бассейнинин чурттары-биле даштыкы садыгны калбартырының перспективалары-биле холбаштыр тодараттынган.

Чоогунда турар Якутияның болгаш Забайкальеиин делгем девискээрлери-биле кады Ыраккы Чөөн чүк — ССРЭ-ниң эң улуг экономиктиг районнарының бирээзи дээрэп билдингир. Ол—чурттуң девискээриниң барык 30 хуузун эзлеп турар болгаш дыка хөйү бүгү-эвилел ужур-дузалыг кончуг улуг бойдус курлавырлардыг. Бүгү-эвилелде балык, кит, далай продуктулары болгаш далай аннары тударының үштүн бир кезээ оон үлүүнге онаажыр. Ыраккы Чөөн чүктүн мурнуу порттарын дамчыштыр бистиң судноларывыс Оожум океанче үнүп, оон улам Анчы далайның эриктеринче, Чукоткаже, Камчаткаже база даштыкы чурттарже чоруп турар.

Ол районнуң экономиказының улам көдүрлүүшкүнү чүнүн-даа мурнунда немелде транспорт магистральдарын түргузарын негеп турар. Олар чаа индустриалдыг комплекстерниң хевирлеттинеринге дузалаар.

Магистральдың чоок-кавызында үлетпүр бүдүрүлгези ам безин хөгжүп турар. Ында хөмүр-дашты, слюданы казып, ыяшты болбаазыралып эгелээн. Зеяда чаа тудуп турар ГЭС 1975 чылда баштайгы тогун бээр. 200 муң ажыг чурттакчылыг Амурда-Комсомольск болза оруктуң унунда улуг үлетпүрлүг төп бооп турар. Байкалдың соңгу талазында даг-тыныш бүдүрүлгезин түргузарынга четчир курлавырлыг өңнүг металлдар чыдар чер шинчилеттинген. Оруктуң чоогунда чыдар Удоканның чес рудалыг черлери Совет Эвилелинде ол талазы-биле эң байлак чер болур. Олаада өңнүг болгаш ховар металлдарлыг өске-даа черлер бар. Магистральдың унунда вокселыр хөмүр-даштыг база бедик шынарлыг рудалыг байлак черлер чыдып турар. Ол ажыктыг казымалдар аная улуг металлургия баазазын түргузар арганы бээр. Ол улуг девискээрде даг-дүгүнүн, молибденниң, ак-коргулчуннуң, алдынның курлавырлары тудуг материалдары кылыр чиг-эт бар. Ыяш курлавырлары, оон иштинде целлюлоза-саазын үлетпүрүнге эң дээре чиг-эт болур шивилер болгаш чойганнар кончуг хөй.

Ленанын үстүкү болгаш адаккы агымнарына, Витим, Олекма, Селемджа, Бурея хемнерге элээн каш улуг ГЭС-терни тудуп болур. Байкал-Амур оруунун эртер черинин геологтуг түргузуун алырга, моон соңгаар оон база чаа-чаа байлактар тыптып болур.

Байкал-Амур демир-орук магистралы Байкал биле Оожум океан эриктериниң аразында чыдар делгем девискээрниң бүгү талалыг хөгжүлдезинге күчүлүг идиг болур.

Владимир АНДРЕЕВ.

(ПМА).

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

СОЦИАЛИСТИГ ИНТЕГРАЦИЯ БОТТАНЫЫШКЫНДА

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң XXVIII сессиязы улустар аразынга эрткен неделяның эң улуг болуушкуну болган. ЭДЧ киржикчилери чурттарның чазактар баштынары чүгле экономикага хамаарыштыр дем каттыштырын ажылдаарының айтырыгларын чугаалажыр дээш эвес, харын ЭДЧ-ниң чээрби беш чыл оюнга холбаштыр оон ажыл-чорудулгазының түпнелдерин үндүрер дээш чыылган.

Социалистиг чурттарның экономика организациязының кежигүнү бүрүзүнүң национал ажыл-агыйын түргузуп, хөгжүдеринге улуг рольдуг болган ук организацияга хүндүткелдиг үнелел сөстери ЭДЧ-ниң XXVIII сессиязының ажыттынганы байырлыг хуралдың индиринден дыңналган. Социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының сорулгалары биле күзел-чүткүлү чангыс аай, социал түргузуу ниитилешкек. Оон ачызында ындыг организацияны түргускан, дем каттыштырып ажылдаарының ханы болгаш түүл-бүрү хевирлерин ажыглаарын калбарткан.

Чазактар баштыннары боттарының чурттарының улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинин дугайында магаданчыг барымдааларны чугаалаан. Ол барымдаалар оларның экономика хөгжүлдезинде чүгле сан өскерлиишкиннерин көргүскен эвес, харын чаа-чаа шынарлар бар апарганын база илергейлээн. Европаның бүгү ЭДЧ кежигүннери чурттар ам үлетпүрлүг ийикпе аграр-үлетпүрлүг күрүнелер бооп турар. Дайын мурнунда оларның хөй нуруузу капиталистиг делегейниң чиг-эт бээр көдээ ажылагыйлыг девискээрлери бооп чораан-на болгай. Социалистиг дем каттыштырылгазы делегейге эң шыырак экономика системазы болу берген болгаш 1950 чылда ЭДЧ чурттары делегейниң үлетпүр продукциязының 18 хуузун-на бүдүрген турда, ам ол система делегейниң бүдүрер үлетпүр продукциязының үштүн бир хире кезиин бүдүрүп турар. Социализмниң күчүлүг күжү, капитализмдеи оон маргылдаа чок артык шыдалдыы оон илерээн.

ЭДЧ-ниң 25 чыл дургузунда ажыл-чорудулгазының болгаш оон XXVIII сессиязының түпнелдери бүгү делегейге аажок сонуурганчыг болган. Удурланышкак ийи системаны — капитализм биле социализмни деннеп көөрүнүң база бир барымдаазын ол түпнелдер берген. Барыын чүкте ниити рыноктун ийикпе улустар аразының сан эвилелдериниң аайы-биле ужуражып, хуралдап турар күрүне ажылдакчылары валюта, энергетика кризистериниң шиитпирлеттинер аргажок айтырыгларын шиитпирлээрин ораллашкаш, кандыг-бир артык эргелерлиг, ажыктыг туруштарлыг болуру дээш, ниитизи-биле алгаш көөрге, ажылчы чоннарның амыдырал деннелин кудуладып, өртектер улгаттырып, ажыл чоктарның санын көвүдедип тургаш, монополияларның кончааларын хевээр арттырар, улам улгаттырар дээш демисежип турар.

Ындыг турда, маная, социалистиг Болгарияның найысылалыга социалистиг чурттарның күрүне ажылдакчылары национал валюталарының болгаш коллективтиг валютазының — шилчидилге кылырынга баорымдаалаар рубльдиң үнезиниң улам быжыкканын бадыткаан. Олар боттарының күрүнелериниң херегледдерин улам улуг хемчээлдиг хандырарынга ажыглаар чаа-чаа энеогетика бүдүрүлгелерин тудуп тургузарын планнап, дем каттыштырып ажылдаарын улам ханыладып, сайзырааңгайжылар, социалистиг экономика интеграциязын хөгжүдер комплекстиг программаны боттандырар талазы-биле дуурджуулуг хемчеглер алырын төлевилеп турар. Ол хемчеглер база-ла ажылчы чоннарның амыдырал деннелин доктаамал бедидер кол уткалыг.

Делегейте ЭДЧ-ниң алдары улгатпышаан турар. Оон ажыл-чорудулгазының үндезини болган дең эргелиг турарының, хамаарышпас чоруктуң, эки тура барымдаалаарының, бүрүн эргелерин хүндүлежириниң, бот-боттарынга ажыктыг ажыл чорударының принциптери улустар аразының бүгү амыдыралынга улуг салдарны чедирип, капиталистиг болгаш социалистиг күрүнелериниң аразында харылзааларга база оруун изеп турар.

СЭКП, оон ленинчи Төп Комитеди социалистиг чурттарның улустарның каттыштыр эвилеллештирген социалистиг интернационализмниң акыдунма харылзааларын улам ынай быжыглаарынче могаг чок сатыш салып турар. СЭКП-ниң XXIV съездизинге партияның ТК-зының отчёт илеткелинде демдеглээнин ёзугаар алырга, социалистиг системаны кады чаа ниитилел түргузуп, камгалап, бот-боттарының дуржулга, билиглер-биле байытчып турар улустарның найыралдыг өг-бүлези,— Черниң улустарынга келир үеде хосту улустарның делегей ниитилежилгезин түргузарының үлегер-чижээ болур, сырый каттыжыштыкынны, быжыг өгбүле болдурарынга эргежок чугула бүгү үүлдерни социалистиг чурттарның улустары кылыр.

(СЭТА).

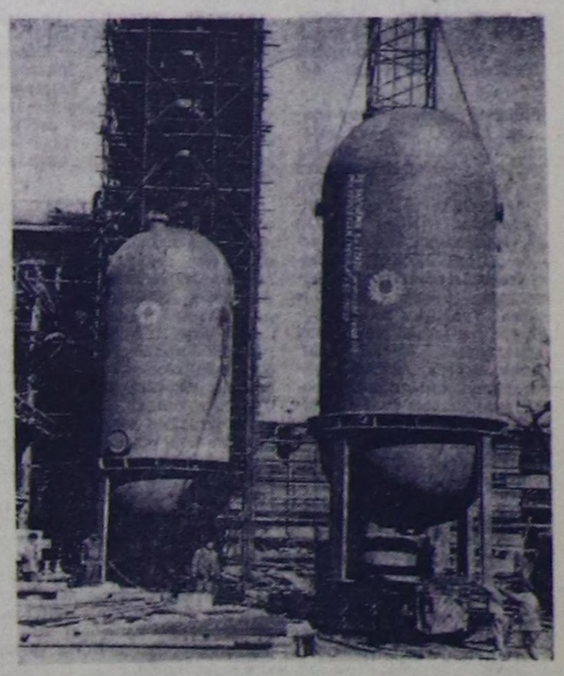

Чехословакияның болгаш ГДР-ниң нефть-химиктери ЭДЧ-ниң комплекстиг программазын ёзугаар боттарының ажылын сырый холбаалыг кылып турар. Этилен кылыр заводту тудуп турар болгаш ол Залужада (ЧССР) чехословак-совет найырал аттыг бүдүрүлге черин Беленде (Лейпциг округ, ГДР) тудуп турар химия комбинады-биле тудуштуруп, сырый харылзаалыг болдурар. Беленге совет нефтяден кылган этиленниң чамдыызын ЧССР-ге болбаазырадып кылыры-биле хоорза дамчыштыр чорудар апаар.

ЧУРУКТА: Залужада комбинат.

ЧТК — СЭТА-ның фотозу.

Чугула айтырыгларны чугаалашкан

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Социалистиг чурттарның кадык камгалал министрлериниң чөвүлел хуралы ажылын Будапештиге дооскан.

Чөвүлел хуралга киришиннер, ылаңгыя, чонга эң чугула медицина дузаламчызын организастаары-биле холбашкан айтырыгларны чугаалашкан.

Совет төлээлерни ССРЭ-ниң кадык камгалал министри Б. В. Петровский баштап чораан.

ЧАЙГЫЛЫШ ЧОК ТУРУШ

Израиль шериг идегеттерниң кемниг херектер үүлгедип, ылангыя Ливанның тайбын хоорай, суурларын болгаш ол чурттуң девискээринде дезип келгеннерниң турумчаан черлерин араатанзыг бомбалап, израиль шериглерни ливан-израиль кызыгаар дургаар мөөннеп турарын Совет Эвилелиниң буруу шапканын араб чурттарның хөй-ниитизи сеткил ханып уткаан. Араб хөй-ниити болгаш парлалга араб улустарның чөптүг херээн деткип, Израильдиң улуртукчуларының кемниг херектер үүлгедирин буруу шаап турар Совет Эвилелиниң чайгылыш чок туруштуунун херечилели кылдыр СЭТА-ның медеглелин үнелеп турар.

Ливан солуннарның хөй нуруузу СЭТА-ның медеглелин бирги арыннарынга парлаан. «Аль-Мухаррир» солун Израильдиң дүшкүүрлүг байдалды күштелдирип, Чоокку Чөөн чүкке политиктиг таарыштырылга кылырынче угланган тайбын күжениишкиннерни ара соксаттырар ораллажыышкынар кылып турар ужурунда харыысалгага онаажырын демдеглээн.

Чоокку Чөөн чүкте байдалды чидигленгирип турар ужурунда Израиль харыысалгага онаажыр деп, Совет Эвилели медеглээн дээрзин Египеттиң «Иджипшн газетт» солун бижээн. Палестиннерниң үүлгеди̇глер кылып турарын харыылаарывыс ол деп сылдаглаар бадыткалдар чугаалаарыбиле бодунун кемниг херектер үүлгедип турарын Израильдин агартыксаар политиказын ында буруу шапкан.

Совет Эвилели Ливанның девискээрин Израильдиң чоокта чаа бомбалаанын шиитпирлиг буруу шаап, израиль шериг идегеттерниң араатанзыг үүлгедиглерин доп-дораан соксадырын негээн. Израильдиң 1967 чылдан бээр эжелеп ап келгени бүгү араб девискээрлерни хоставайн, Палестинанын араб улузунун чөптүг национал эргелерин хандырбайн, Чоокку Чөөн чүктүң тайбың турарын чедип ап шыдавас.

МВР-НИҢ РЕВОЛЮСТУГ ТҮР ЧАЗААН ХҮЛЭЭП КӨӨРҮ ДЭЭШ

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Швециянын хөй-хөй партияларының болгаш хөй-ниити организациялары вьетнам улустуң чөптүг демиселин деткиир ажыл-чорудулгазын таарыштыр башкарар, Вьетнам талазы-биле швед комитет Мурнуу Вьетнам Республикананың. Революстуг түр чазаан хүлээп көөрүнче Швециянын чазаан кыйгырган.

МВР-ниң Революстуг түр чазаа эрткен беш чыл дургузунда дээштиг ажылдаар күрүне аппарадын Мурнуу Вьетнамның девискээриниң дөрттүң үш кезээнге турган болгаш чоннун чаагай чорууунче бодунун сагыш салып турарын бүзүредип көргүскен деп, ук комитеттиң медеглелинде чугаалаан.

«Ындыг болганда Вьетнам талазы-биле швед комитет МВР-ниң Революстуг түр чазаан Швециянын хүлээп көөрүн база катап негеп тур. Швециянын хөй-ниитизиниң күштүг шимчээшкининге даянгаш ол негелдени салып тур бис» деп, медеглелде айыткан.

Баштайгы базым кылдыр МВР-ниң Революстуг түр чазаанын Стокгольмда информация бюрозунун эргезин дипломаттыг доктаамал төлээ чериниң деннелинге чедир бедиринче комитет Швециянын чазаан кыйгырган.

Күрүне секретарының бүзүрелдии

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Күрүне секретары Г. Киссинджер Израильдин элчини-биле ужурашкаш, «Каттышкан Штаттар Египетке-даа, Сирияга-даа бооченсек садар дивейн турар» деп бадыткаан.

Израильдиң камгалал министри Перес Вашингтонга баргаш, АБШ-тың Израильге шериг-экономика дузаламчызының калбак программазын чугаалажыр деп чүвени база дыңнаткан.

ЧААРТТЫНГАН ПОРТУГАЛИЯ

«Европаның барыын кызыында улуг эвес Португалия деп чурт фашистиг диктатурага 50 чыл хире үе дургузунда базындырып келген. Салазар-Каэтанунуң фашистиг өзуучурумунуң чуртка уржуктары — кол эргешөлээниң мырыңай чок турганы, ханныг чагырыкчы шагдаа чери — ПИДЕ-ниң дүржок аажылалдары, парлалгага эң дерзин хыналда тургусканы, ажылчы чоннарның амыдырал деннелин Европа дипке эң чавыс деннелдиг болдурганы, чылдың-на он-он муң кижилериң амы-тынын оскундырарынга чедирген колониалдыг дайын бооп келген.

1974 чылдың апрель 25-те улустуң деткимчези-биле чепсектиг күштериң патриотчу тура-халыышкынының түпнелинде фашистиг ёзу-чурумну дүжүрген. Португалияның чаа эрге-чагыргазы хостуг болгаш демократтыг ниитилел түргузарын бодунуң сорулгазы деп чарлаан. Ийи коммунист министрлиг болгаш үш социалист министрлиг Национал камгалал чөвүлелиниң болгаш Түр чазактың баштайгы декреттери чепсектиг күштериң дешилгелиг партиялар-биле, организациялар-биле эвилелдешкеш, күрүнени демократчыдарын уламчылап, ханыладыр ылап шиитпирлиин херечилел турар.

Лиссабон, Порту, Фару болгаш чурттуң өске-даа хоорайлары чартык үс чыл дургузунда эң баштай-ла бөгүн хостуг чурттап, политиктиг партиялар, профээилелдер ажылдап, солуннар хыналда-хоругдал чок үнүп турар. Чазак ажыл төлевириниң бетики чижек хемчээлин тургускан. Ол деннел ажыл-ишчилериниң 50-ден 60 хуу хирезинге ажык-дузалыг болган.

Бөгүнгү Португалияның тайбың эвес чамдык талалары база бар. Экономиканы башкарарының чугула талаларын ам-даа холгаарлап турар улуг үлетпүр эзлери болгаш латифундистер чамдык черлерде бүдүрүлге ажылын үрей организастаарын ораллажып, шаптыктаашкын кылыр аргаларны ажыглап, кортпактаар, дамчыыр чугаалар тарадып турар.

Португалияның патриотчу күштери реакцияның ол үүлгедиглериниге харыы кылдыр боттарының хүрээлелинин сырый каттыштырып, улус биле чепсектиг күштериниң чаңгыс эвин быжыглап турар. Бөгүнгү Португалия «Улус чаңгыс эптигде, тиилеттирбес!» деп кол лозуңнуг.

ЧУРУКТА: Португалияның Түр чазаанын ажылдаар чери Сан-Бето ордунуң чанында. Хүнүнүң лозуңу —«Серемчилел».

В. ПОЛЯКОВСКИЙНИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

МАЛ ӨСТҮРЕР АВТОМАТЧЫТКАН КОМПЛЕКС

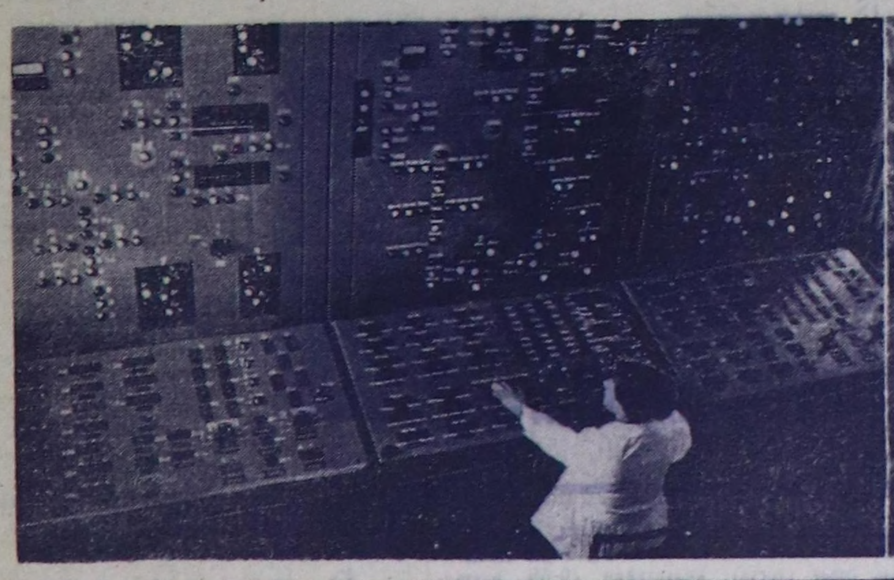

Ленинград областа «Чаа чырык» дээр мал ажылының каттыжыышкынын тургускан. Ол — хаван азырап өстүрер талазы-биле Совет Эвилелинде эң улуг бүдүрүлге черлериниң бирээзи. Амгы үеде ацаа чылдың-на 165 муң ажыг хаван оолдарын азыраар болгаш - ол каттыжыышкын күрүнеге 16 муң тонна ажыг эътти садып турар.

Хаван азырап өстүрериниң ол ышкаш фирмаларын түргузар чорук хаван өстүрер ортумак фермаларны күрүнениң улуг комплекс-тудугларынче хуулдурар арганы бээр. Оларга мал өстүрерин автоматчыдып база механизастаарынга дыка таарымчалыг. Зоотехниктиг болгаш ветеринарлыг-даа ажылдарны кылыры эптиг, эки ажык-дузалыг болу бээр.

«Чаа чырыкта» хаван эъдин бүдүрерде шууштурулга аргазын ажыглап турар. Ол бүдүрүлге черниң тускай дериг-херекселдери кажаалар иштиниң чырымын болгаш агаар-салгының таарыштыр бээр, чемнерни болгаш сугларны дамчыдар, фермаларның өдек-көржеңин арыглаар кылдыр таарыштыр кылган. Чаңгыс-ла кижи 3 муң хаванныг цехтиң бүгү ажылын хайгаарап турар.

Мал өстүрериниң ындыг комплекстерин Совет Эвилелинин дыка хөй районнарында база кылып турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазында)— Ленинград областын Гатчино районунда «Чаа чырык» каттыжыышкынның хаван азыраар цегиниң бирээзинде башкарылга черин. Оң талазында —ол каттыжыышкынның фермаларының бирээзи. Ында төрүүр хаваннар оолдары-биле турар.

В. БАРАНОВСКИЙНИҢ фотозу.

ПМА.

ӨШПЕС ЧАЛБЫЫШ

Дайын дугайында үш романы дээш Константин Симоновка бо чылын Ленинчи шаналды тывыскан. «Диригле болгаш өлүглер», «Солдат бооп төрүттүнмес», «Сөөлгү чай» деп романнардан тургустунган трилогияны чогаалчы он беш чыл дургузунда бижээн.

Чогаалчы дайынны боду кончуг эки билир. 1941—45 чылдарда ол «Красная звезда» солуннуң корреспондентизи бооп ажылдаан, фронтунуң бүгү чүктериге четкен. Баренцов далайдан Кара далай чедир, Москвадан Берлинге чедир ол дайынның бүгү халапуржуктарын фронтучулар, дайылдажып турар чон-биле үлешкен. Трилогия бижип тура, чогаалчы дыка хөй архив материалдарын кичээнгейлиг өөренген, көрген, билген үүлдерин чоннуң амыдыралы, төөгүнүң дуржулгазы-биле шүүштүрген, дайынның хөй-хөй киржиккилериниң сактыышкынарын үн бижиир аппаратка бижидип алган.

Дайын чорудулгазын, туустус операцияларны эрттиргеин, командылал составының характеристикизын бистиң чогаалчыларывыстан Симоновтан өске кым-даа ынчаар шинчилевээн. Ынча хөй факт-барымдаалар чогаалчыны «документалдыг» чогаал бижиириниче албадаптып болур турган (сөөлгү үеде ындыг янзылыг чогаалдар шынап-ла, нептереңгей апарган болдур ийин). Ынчалза-даа Симонов классиктиг орус литератураның чаңчылдарынга шынчызын дагын катап бадыткап, төөгүнүң хүн демдеглелин эвес, а роман бижээн. Оон сюжеди ылаптыг төөгү болуушкуннарынга даяна-даа ында чогаалчының бодалынан тывылган маадырлар, хостуг тоожулал дугайында чугаа чоруп турар. Чамдык маадырларның мөзү-шынарын дириг кижилерден үлегерлеп алган-на хәрии, ынчалза-даа олар безин уран-чечен сөстүн, үүлдештирилгениң аргазы-биле чуруп көргүскен маадырлар болуп артар.

Симоновтуң документалдыг өске талада илереп турар: чүгле бодунуң ылап билири чүвени бижип турар, дамчыыр чугаадан чижеглээр үүлге ол ынак эвес. Ынчангаш ол немец лагерьин-даа чуруп көргүспээн. Симоновтуу хемчээлдиг чогаалдар ындыг көргүзүүлерни барык-ла оюп эртпейн келген болгай. Ол-ла чылдагаандан Симонов солдат амыдыралды, оңгу чугаазын хөлүн эртир хөй-биле көргүспээн. Чүге дээрге ол тулчуушкунда киржип, ону башкарып турар офицер эвес, а журналист кижи.

А совет офицер корпузунуң ажылын, кандыг-даа армияда ышкаш, бүгү социал тургузугбиле хан-дамырындан тудуш ол бөлүктү Симоновка чедир кым-даа ынчаар шинчилевээн болгаш уран арга-биле бижиивээн боор. Трилогиядан он-он командирлер-биле таныжар бис. Оларны көргүүп тура, чогаалчы шериг хөрээн армияның улам бүзүрелдиг шиңгээдип ап турарын, командирлерниң ажылдап турары байдалды: шинтпирлиг чорукту, чүвениң кедизин бодаар ханы көрүштү, кижилерниң сагышсеткилиниң демиселин, бодунуң бодалын камгалаар хамаатыны мөзү-шынарны шинчилээн болгаш ол бүгүнүң ужурутказын тайылбырлаан. Офицерлериң салым-чолун болгаш аразында харылзааларын дамчыштыр чогаалчы кижиниң чуртталгазының иинти айтыырлары, тинлелгениң үнезин болгаш кижиниң амы-тынының үнелиин, кижиге бүзүрелди болгаш угаан-сарыыл чок, доңгун-дошкун чорукту, ынакшылдың болгаш ческинчиг чоруктуң аразында харылзааны — нарын айтыырларны тургузуп, ону шинтпирлеп турар.

Чогаалчының сорулгазы болза эрткен дайынның утка-шынарын, ооң хемчээлин, тинлелгениң дазыл-дамырын көргүзери турган.

Трилогияның баштайгы романы дайынның эге үезин эң бодамчалыы-биле көргүскен. Ында армияже келдирткен, солун ажылдакчызы Иван Синцовтуң овур-хевирин колдалы көргүскен. Ийиги романда болуушкуннарның төөү болур Сталинград тулчуушкунунуң сөөлгү үе-чадазындан ук болуушкуннар дыка ырак черлерже тарай берген: дайын үезинин Москвазы, ыраккы тылда Ташкент, Дээди Кол Командылакчының кабинеди, армия штабындан тулчуушкунуң мурнуку одурунда дайылдажып турар Синцовтуң батальонуунга чедир фронтучу амыдырал көстүп кээр. Үшкүүзүнде болуушкуннар база катап чаңгыс черге келир: «Диригленден болгаш өлүглерден» ылгал база бар. Мында иинти болуушкуннардан кол кичээнтей генерал Серпилиниң салым-чолуне, «Багратион» операцияже (ону Белоруссияның девискээринге 1944 чылдың чайынында тергиин чедишкиниг боттандырган, ол чорук бистиң шериглеривистиң дайынны күрүне кызыгаарындан үндүр сыыргаш, Польшаны хостап эгелээринге дузалаан) шилчээн.

Трилогияның кол-кол маадырлары база романнарда аңгы-аңгы. Бирги романның кол маадыры Синцов болган. Шериг хөрээнге өөренмээн, ынчалза-даа дайын эгелээри билек хамааты хөрөктөп шериг ёзуже шилчээн Синцовтуң овур-хевирин дамчыштыр фашистиг аг-шеригниң ок-боозуунуң халавына таварышкан чоннуң аар човуланын чогаалчы көргүскен. Бо аар-берге үеде чоннуң сагыш-сеткили, арын-нүүрү күштүг болган.

Дайынның баштайгы неделязында Синцовтуң бодалдары, сеткили, кылып турар үүлдери бүгү чоннуң байдалын илередиптер. Ону романның баштайгы домаа-ла көргүзүптер: «Дайынның баштайгы хүнү өске-даа миллион-миллион совет өг-бүлелерге ышкаш, Синцовтарның өөнге хеп-хенертен келген». Хүн келген тудум-на ол улам «шеригзип», чоорту дуржулгалыг болгаш дадыккан дайынчы апаар. Ок-боону холга алгаш, Төрээн чуртун камгалап кирипкен чон база ындыг орукту эрткен.

Ийиги номда Синцов-биле дөңге бистиң кичээнгейивисти дивизия командири, ооң соонда армия командылакчызы Серпилин хаара туда бээр. Сөөлгү романда Серпилин шуут-ла кол маадыр апаар. Ол дээрге «дайынның билдинин келген угаан-медерели», аар халаатты ажып эртериниң аргазын тыпкан турар, совет стратегияның гуманисчи күзел-соруунуң илередикчизи-дир.

Трилогияда кол маадырның ынчаар өскерилгени таварылга эвес. Ол болза дайынның характериниң өскерлип турганы-биле болгаш дайынның эң берге үеринде илези-биле тодарап кээп турган философчу, стратегтиг, гуманисчи айтыырларга бөгүи харыылаарын оралдашканы-биле тайылбырлаттынар.

Федор Серпилин—дайын дугайында совет прозаның эң-ве өскү, эң-не чедишкиниг көргүскени шериг начальниги деп чүве маргыш чок. Дайын дугайында романда-даа болза, Серпилин үүгле бодунуң шериг талантызы, эрес-дидимиби-ле эвес, а сеткилиниң чымчаа, бодамчалыы, кижизиг чоруу-биле номчукчуга эң чоок. Хөлүн эртир хөй хан төгөр, көөргеттинген чедишкиннерге удурланып турган-даа, кижилериң амы-тынын камнап турган тиилеге чедип алырын, чогум-на тиилегени чедип алырын күзеп турган-даа, хол даяң олурар чорукту хоозун кээргел-биле агартырынга удурланган-даа, харын-даа бодунуң шаа хедери-биле-даа Серпилин ёзулуг-ла кижизиг. Ооң хедери безин бодун тогдунган чорук эвес. Ол кажандаа, каяа-даа шынчы.

Серпилин ёзулуг-ла бышкаң, ыраак-өскенге солун. Чижээ, Чадаана хемни өрү алзы Көк-Кежеге, Дөзелчик каъды, Дүңгүрүүт тей дээн ышкаш аттар чүүн уъжун ынчаар адады бергенин сонуургап чүге болбас деп!

Уруглар! Силериниң магалыг ынак үеңер — чай келген. Ооң хүн бүрүзү халас эртпезин дээш аян-чоруктарны кылып, чер-чурттуларның төөгүзүн сонуургаңар. Ол силерге өөредилге номнарындан артык солун үүгадерни бээр. Силер ооң-биле үүгле бодуңар чепсегленип алыр эвес, канчап билир, эртемге үнелиг ажыдыышкын-даа кылып каарыңар чадап чок!

Чорууңар чогузун, аныяк төөгүүлер!

О. ЧАҢ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик районда Бажың-Алаак ортумак школаның төөгү башкызы.

Бойдус булуңу

«Каа-Хемниң унунда». А. СОДУНАМНЫҢ фотоэтюду.

ТӨРЭЭН ЧЕРИҢЕР ӨӨРЕНИҢЕР

Сүт-Хөлдүң Бора-Тайгада Малгаш-Бажыңны, аңаа чедир шөйлүп чоруткан кырлаң сайны үүг кижи кылган ирги деп бичимде билип алыксап чордум. Чадаана хемниң унунда Бажың-Алаакты үүге ынчаар адааныл? Шынап-ла бажың ышкаш дөрт булуңнуг улуг чалдарны ынчаар адааны таварылга бе?

Ол-ла айтыырларга харыы тыпшайн, падын бараар мен. Тус чер чурттуг, 80 ажыг харлыг Иргит Эрелчин ирей бирле менээ чугаалай-дыр.

— Мен билип кээримде-ле бо чалдар бар. Олар амгызындан бедик үүве. Кезек-кезек черлериңге боолаарыңга эптиг кылган хевирлиг, үттерлиг тургулаан.

Ону бодап көөрге, шериглериңе камгалал шивээзиниң соргаа болгу дег. Ооң иштинде бичии дилиндектер база ону херечилеп турар.

«Тываның төөгүзүнүң» I кезээниң IV эгеде VIII—IX үүс чылдарның үезинде, 750 чылдан 840 чылга чедир Уйгур аймактар Тывага тергиидеп турда, Минусинск ыйтылаажынга чурттап чораан Енисей кыргыстарының халдаашкынындан камгаланыры-биле куржалган хоорайлар тыптып келгилээнин бижээн. Ону барымдаалап алырга, амгы Элдиг-Кежигде (12,5 га девискээрлиг), Бажың-Алаакта (18,2 га) чалдар ол шивээ-хоорайларының орну болгу дег... Чал-оруктар базала бар болгай.

Ынчангаш черлериң аттарын, оларның канчап тывылганын, төөгүге холбашкан черлерни көрүп, походтарны, экскурсияларны кылыры аныяк-өскенге солун. Чижээ, Чадаана хемни өрү алзы Көк-Кежеге, Дөзелчик каъды, Дүңгүрүүт тей дээн ышкаш аттар чүүн уъжун ынчаар адады бергенин сонуургап чүге болбас деп!

Уруглар! Силериниң магалыг ынак үеңер — чай келген. Ооң хүн бүрүзү халас эртпезин дээш аян-чоруктарны кылып, чер-чурттуларның төөгүзүн сонуургаңар. Ол силерге өөредилге номнарындан артык солун үүгадерни бээр. Силер ооң-биле үүгле бодуңар чепсегленип алыр эвес, канчап билир, эртемге үнелиг ажыдыышкын-даа кылып каарыңар чадап чок!

Чорууңар чогузун, аныяк төөгүүлер!

О. ЧАҢ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик районда Бажың-Алаак ортумак школаның төөгү башкызы.

ҮНЕЛИГ БАЙЛААВЫС

Бай-Тайганың Кара-Хөл девискээри республиканың арга-ырыглыг хаас-шиник бүлүнкарыкың бирээзи. Ону мында чурттакчыларның, колхозтуң кам чок ажылдап турары хомуданчыг. Тудугга болгаш оларынга хереглээр ыяшты кескеш, будуун болгаш артыын аштавас, чамдыкта аңаа-ла кайы хамаанчок ужургаш, далдап каапкан болгулаар.

Бо талазы-биле берге байдал Даспы-Хемде. Алашты кежир паром тудары-биле Ак-Кара-Сут, Туралыгда ыяш кезер чаа участоктарны шак-ла ынчаар бокталдырып каапканы канчап-даа таарышпас. Суур чоогунда теректер, дыттарны кеспес деп хорап каан турбуже, ам ол арыгның чамдыызын чурттакчылар одап доскан.

Арга-ыяш дээрге күрүпениң үнелиг өөчүзү дээрзин кижи бүрүзүнге чедингир тайылбырлаары бисте боттанмайн келгеи. Арыглар кыдыынга, оруктар белдирлериңге, хөй улус чыгыр черлерге арга-ыяшты камгалаар дугайында чарлалдарны азып, чоо өртүзүүга оны тайылбырлаар ажылдар чоруттунмаан.

Х. САМДАНЧАП.

«БОЙДУС БУЛУҢУНГА» ХАРЫЫ

«Шын» солуннуң «Бойдус булуңунга» парлаттынган «Чөп ажыглаза» деп эгелиг шүүмүүлелдиг материалды Өвүр районнуң Торгалыг кодээ Совединиң күүскомунуң хуралынга чугаалажып көргеш. Фактыларны хынап көргеш, шын деп бадыткаан. Ол кодээ Советтиг Торгалыг девискээрин харыылап турар лесник С. Б. Маадыр-оолдуң бойдус байлаан камгалаар талазы-биле багай ажылдап келгенин күүском кежигүнери шыңгыы шүүмүүлээн болгаш күүскомунуң хуралындан шыңгыы сагындырыгны берген.

Хамаатылар К. Эртине, Т. Аныр-оол, Д. Шериг-оол, К. Анай-оол олар материалда чугаалап турары ышкаш, нормадан ажыр ыяшты кайы-хамаанчок кезип турганы хыналадан ылерээн. Ыяшты чогум олар камгалалдыг черден дашкаар, лесниктиң чөпшээрели-биле кезип турганы ылерээн. Күүскөм бо чурум үрекчилериге хаварыштыр хемчег онаагаан. Кара-Дөргүн деп черге хамааты В. Майындыныц ийи дытты кандыг-даа чөпшээрел чокка кесхени шын болуп ылерээн болгаш аңаа харыысалга онаар деп көрген.

Оон ыңай Торгалыг, Чоза хемиериң унунда пенсионерлериңе сиген кезер шөлдеринде ыштагларны өскээр көөгүрер, чурттакчыларның хуузунда малының чаваар, күзээр, чайлаар болгаш ыштаар черлерин ол-ла хуралга чугаалажып көргеш, күүском бадылаан. Ол талазы-биле тускай шиитпирни хүлээп алган.

А. БАДЫРГЫ.

Торгалыг кодээ Совет күүскомунуң даргазы

ЧАА КИНОНУ КӨРУҢЕР!

«Грузия-фильм» студиянның деп ийи сериялыг өңнүг кинорыны удавас үүн эгелээр.

Киноның режиссёру Томаз Мелиава. Арзакан Звамбайның ролюн Отар Мегвакетухуцеси, Тараш Эмхваринин — Гейдар Палавандишвили ойнаан.

ӨРТТЕН КАМГАЛААР

Арга-арыгны, ооң үнген үнүжүн, кат-чимизин, ая-менин камгалаарының бир чугула талазы, аңаа өрт халапты болдурбазы дээрзи тайылбыр, суртаал чокка-ла билдингир. Бүгү-ле хемчеклерни ап турбуже, часкы болгаш чайгы үеларде өрт өскүп үнер таварылга бо-ла болгулаар. Бистин «Х Улуг хурал» колхозтуң девискээринге бо чазын улуг өрт 2 удаа болган. Узун-Сайырның Кара-Хаада азим өрттенгеш, чүгле арга-ырыг эвес, чоок-кавыда кыштагларга улуг коргаралды чедирген. Ону өжүрер талазыбиле Баян-Кол суурда лесниктер Б. Чалдыг-оол биле Федоренко олар ийи автомашина кижини эвилелдеп туруп шыдамыктай өжүрген.

Малчын, Маадыр-ие О. Долзат кыштаанган көшкеш, чартык ай хире болганда ооң кыштаанга өрт өскээн. Колхозка чедери ырак болганындан малчын үгбай Терлиг-Хаянын мөнгүн-суу будурулгезинге луза дилеп чеде берген. Ооң улуртукчузу А. И. Боев малчынга кончуг шалып луза чедирип, боду-биле өрта киржип туруп өртү өжүрешкен.

Өрттер ала-чайгаар үнүп келбес болгай. Кандыг-бир кижинин, азы бөлүк улустуң отбиле кайы-хамаан чок аажылаланынын үржуундан үнүп дээрзи билдингир. Бистин колхозтуң ол өрт өскээн девискээри чоннуң аргыжар улуг оруу. Ында «Улуг-Хая» совхозтуң болгаш бистин ажылдагыйыыстын чайлаглаан малчыннары чурттап турар. Ынчангаш эш-өөрге өрт халапты болдурбас дугайында база катап сагындырыш кагза артык эвес.

К. ОЙДУП-ООЛ,
«Х Улуг хурал» колхозтуң хойнузу.

ШЕНЕЛДЕ

Ыраккы Чөөн чүктүң хөлдериңде, сеттериңде болгаш хемериңде балыктың чүс ажыг хевири бар. Оларның чамдызы дыка үнелиг. Балык бүрүзү-ле дыка хөй үүргенеин чажар. Ынчалза-даа ниитики сугларда балык эвээш. Ооң чылдагааны балыктарның үүргенелерин араатан балыктарын, өске-даа дириг амытаннарның узуткан, соокка доңгаш, кырлы берип турарында дээрзи илереэн. Ынчангаш бойдуска балык ажыл-агыйының эртеми дузалажып эгелээн. Суг ханызының специалистери, инженерлер-биле демнежип турган балыкты инкубация аргазы-биле өстүрер тускай заводтарны шеп турар.

(СЭТА).

Саар буланнар

Кострома областа Сумараково суурнуң чанында буурлар өстүрер ферма бар. Хадыңнарлыг болгаш шарланнарлыг элээн улуг участокту шеттербиле кажаалап каан. Ынаар кире бергеш, оларны чанындан көөрге харын-даа магалыг: узун-узун даваннарлыг, улуг чаагай, моюнарында коңгулуурларлыг чоргаар базын тургулаар. Ырактан көөрге-ле шупту дөмейи кончуг-даа ышкаш сагындырар, шынында ынчаар тоохшулан келирге, оларны бот-боттарындан ылган турар апаар. Шыпкыыш тудуп алыр мен. Чүвени канчап билир, аажызы багай булан — Ямайка бо челип орза канчаар, Ужудукчу деп аттыг буур быыазы кижи-биле ылчыцнажыксааш, мыйызы-биле үзүп, маңызыгыр бажы-биле моңнап туруп берзе кончуг болгай.

Черлик буур хорадаанда дайзынның өкпе-хөрзөн мыйызы-биле өттүр үзүлтер. Ынчалза-даа азырал буур кижиже халдаан ындыг таварылганы буур азыраар дуржулга лабораториязының эргелекчизи Анатолий Павлович Михайлов безин көрүп көрбээн.

Сибирьниң чамдык черлериңде хая бижиктериңден буурпу аът ышкаш дерип каан, аң сывырып турар кылдыр көргүскүлээн. Ооң алгаш көөрге, эрте-бурунгу шагда оларны малданып турганы илдең, ынчалаа-даа та кандыг чылдагаан уржуу-биле үүве ийик, буур азл малы эвес апарган. XV үүс чылда болгаш ооң орайтады-даа шиед шериглер ону транспортка хереглеп турган. Буурну азырал мал кылдыр чаңчыктырып турганының ооң-даа өске чамдык таварылгалары бар. Оларның өзулуг аал малы кылдыр чаажыктырарын бир-ле дугаар бистиң чуртувуска боттандырып эгелээн. Баштай Печора-Илыч деп камгалалдыг черге, а ооң соонда маңаа, Костромага шенеп көрген. Чаа төрүттүнген, каш-ла хонган буур быыазын аңчылар эзимден тудуп экээр. Оларны сүт-биле эмискиктээр.

Анатолий Павловичниң тудуп алган турган эмискинче бот-боттарын өгенишпишаан, чүткээн бичин буур быыазаларын көрүп-ле мага хамаас. Оларны незинден шуут-ла эстиктирип алгаш, нелерин билбес, а оларны азырап, ажаап турар кижиге өөредип, чаңчыктырып алыр. Ынчангаш олар боттарының азыракчы ээзинге эвтиие бээрлер.

Буурлар боттарының шоолаларын эки билир, кыйгырарга сезиг чок маңнажып кээр. Полина Николаевна Витакова дазырже үнгеш, «Рыжка! Норка! Шивижик!» деп кый дээри билек, буурлар, буланнар аргадап шууштур үне базып келирлер. Олар дуне боттары арга-арыга оъттап хонар, а эртенин-не фермаже чанып кээр. Орта келгеш каап берген чемни чип, дус чылган, доң картошканы болгаш хлеб картын амданнаныр чиир.

Люстра деп булан доң картошканы кагжырады дайнавышаан, үргүлчү сагдырар орнунга туруп алгаш, эмиин чип кааптар дээн Анатолий Павловичиге аъттаныр чарыккы соңгу даванын чайлай базып берип, таваар чаажы кончуг турарын көргеш, кижи кайгаар. Чоорту сарыг өңнүг ылап-ла хоюг сүт көңгүл дола бээр.

Булан сүдү инектиниңден үш катап үскүр, ооң үр үеде иривес болгаш эм шынарлыыбиле ылгалдыг болган. Буур мыйызындан сыын мыйызы дег эм кылып ап турар апаар чадавас. Буурнуң эъди чүден үнелиг. Буланнар кончуг өзүүчел, олар колдуунда-ла йинстээр. Бир эвес арга-арыг, парктыг зоналарга азырал буурларны кептередип, өстүрер болза, ынчан кижи биле аң өңүүктер апаар болгай.

Буурлардан аңгыда бисте шокар ивилерни, каяа-чээреннерни, сыыннарны база өске-даа аңнарны болгаш куштарны азырал мал кылдыр өөредип турар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының чанында аңнарны мал кылдыр азыраарының тускай комиссиязын профессор С. Н. Боголюбский удуртуп турар. Аңнарны азырап чаңчыктырары, оларны фермаларга өстүрүп, көөдедиери бойдуста дириг амытаннарны камгалап, садагалаарынга дузалаар. Ам безин клеткада азырап, өстүрүп турар киштерлиг, порка-ларлыг, кызыл болган көк дилгилерлиг аң өстүрер фермалар бистиң өлүүвүстүң 93 хуузун берип турар болгай.

Г. КАЗАРИОВСКАЯ.

Юридиктиг консультация

ДОКУМЕНТИЛЕР ХООЛГАЛАРЫН БАДЫЛАДЫРЫ

Чаа өөредилге чылында бирги класска өөренир уругларның документилерин белеткээр үе келген. Ынчангаш ону бадыткадып алыр дээш нотариал конторазынга хүнүн-не хөй-хөй кижилер келгилээр. Ынчаар шүүдүүнинің ажыы чок дээрзин ада-иелер билип алза чогуур. Чижээ, уругнуң төрүттүгениниң дугайында херечилелиниң хоолгазын кылдырган херээ чок. Харын ону хол-биле чара бижээш, херечилел-биле кады уругнуң өөренир школазының администрациязынга аппарып бээр. Администрация ону боду бадыткаар.

А техникумнарга, техниктиг училищелерге өөренип киреллер база документилер хоолгаларын чара бижип турбайн, аңаа өөренип киреде төрүттүгениниң дугайында херечилелин азы паспортун бодун көргүзер.

Ол ышкаш чаа төрүттүнген уругларының база ашак-кадай болганының дугайында херечилелдериниң хоолгаларын бадыладыр дээш нотариал конторазынга хамаатылар бо-ла келгилээр. Бо таварылгада нотариуска баар дээш үе эрттирбейн, ол документилерни хереглээн черлериңе бодун көргүзер. Оон ыңай уруглар хайгаараарының болгаш азырап алырының, пенсия тывысканының, бот иелерге пособиениң, уругларын яслилерге, уруглар садтарына, школа-интернаттарга, музыка болгаш спорт школаларынга киреринің, паспорт алырының талазы-биле айтыырларны базала ынчаар кылып, херечилелдер хоолгазын бадыткатпайн, документилериниң бодун барып көргүзер.

Ындыг чурумну тургусканы хамаатыларның үе-шагын камнаарынга ажыктыг.

Ортумак школалар доосканнар дээди азы тускай ортумак өөредилге черлериңе киреде аттестаттар хоолгаларын бадыткадып алыр дээш нотариал конторазынче базала шуужуп эгелээр болгай. Ынчаар шүүдеп турбайн, өөредилге черлериңе киреин күзээннер ук өөредилге черинге аттестаттын бодун көргүзер. Шак бо иинти чурумну хамаатылар билип алыцар.

Е. ПОТЕМКИНА,
Кызылда күрүпениң бирги нотариал конторазының улуг нотариузу.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮНЬ 25-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

19.30— Телемедээлер. 19.40— Уруглларга. «Цивиль деп ыттың ужуралдары». Хей сериялыг телефильм. 2-ги серия —«Экстери». 20.10—«Совет Тываның 30 чылынга уткуштур». Дамчыдылга. 20.35—«Иениң кокпазы-биле». Телефильм. 20.45— Телемедээлер. 21.00— Чарлалдар, реклама. 21.05—«Үнелиг нс». Телефильм 21.30—22.00— «Саян» ансамбльдиң концерти.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязын каан турар агаар болур, чаъс чагбас. Мурнуу-барымын угланышкынныг хат кошкаандан ой-тавыныга чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 16—21, а эрткаңарынга—22—27 градус чылыыр. Кызылга агаарның температуразы 22—24 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ИЮНЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хорулааш» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Айны оорлаары» (2 сериялары) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Языты-мелегей-дир, кичээнңер» 9.00, 10.40, 12.20, «Сөөлгү каникул» 14.00, 15.25, «Сөөң-биле база есн чокта» 17.10, 19.00, 21.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алды адыг болгаш клоун Цыбулка» 15.00, «Ошкаарында, шляпаң ужуп» 16.30, 18.20, 20.00 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР: «Күзелдериниң күүсеттинери» 16.00, 17.50, 19.40 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИКА» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Черлик куулар» 16.30, «Хей аъттыг үе» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Бызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларынын 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харыысалгалыг секретарынын 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажылагый киллизинин 21-47, улетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тираж 16056 ЧАГЫГ № [illegible]

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы, (Бызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1). ТС—00676